

LOZAN GÖRÜŞMELERİ SIRASINDA PATRİKHANE MESELESİ KARŞISINDA PATRİK MELETİOS'UN YUNAN KAYNAKLARINA YANSIYAN YAKLAŞIMI

Nilüfer ERDEM*

Öz

Giritli mason Meletios Metaksakis, 1922 yılı Şubat'ında Venizelos ve taraftarlarının desteği ile Patriklik tahtına oturmuştur. Helenlerin emellerini destekleyen davranışlar ortaya koymuş, ancak Mudanya Mütarekesi ile birlikte tutum değiştirmiştir. Paniklediği hissedilen Meletios, Yunan heyetine danışmanlık yapmak üzere Lozan'a Patrikhane temsilcileri gönderdiği gibi, Ortodoks devletlerden de barış görüşmelerinde Patrikhane'yi desteklemelerini istemiştir. Lozan'daki Türk heyetinin Patrikhane'nin Türkiye dışına çıkarılması tezini ileri sürmesi ile birlikte Patrikhane'nin geleceği mevzuu Fener çevrelerince enine boyuna tartışılmıştır. Yunan Hükümeti'nin, Patrikhane'nin İstanbul'da kalması koşuluyla Türk-Yunan ilişkilerinin iyileşmesi adına istifasını kabul edilebilir addetmesi Meletios'un konumunu daha da güçleştirmiştir. Meletios Patrikhane'nin Yunanistan'a taşınabileceği görüşünü dile getirmiş ve bunun için Selanik'i işaret etmiştir. Önceleri istifası konusunda yapılan telkinlere direnmiş, fakat Venizelos'un da bu yönde kanaat belirtmesi üzerine istifa etmek zorunda kalmıştır. Makalede Yunan kaynaklarından yararlanılarak, Lozan'da barış görüşmelerinin yürütüldüğü dönemde Meletios'un tavrı irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Meletios Metaksakis, Patrikhane, Fener, Helen, Rum, Yunan, Lozan, Ortodoks.

THE APPROACH OF PATRIARCH MELETIOS DURING THE LAUSANNE NEGOTIATIONS RELATED WITH PATRIARCHATE ISSUE AS REFLECTED TO GREEK SOURCES

Abstract

The Cretan mason Meletios Metaxakis sitted to Patriarchate throne with support of Venizelos and his supporters in February, 1922. He has demonstrated behaviors that support the desires of the Helens, but he changed his attitudes with the Mudanya Armistice. Meletios was panicked and he sent to Lausanne, Patriarchate representatives to advise the Greek delegation also asked from Orthodox states to support the Patriatchate during the peace

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
(nilerdem@istanbul.edu.tr; nerdem99@hotmail.com).

negotiations. After the thesis of the Turkish delegate at Laussane to take the Patriarchate out of Turkey, the future of the Patriarchate has been discussed in details by the Fener society. The position of the Meletios get worse after the declaration of the Greek Government, that the resignation of him can be accepted with the condition of remain the Patriarchate in Istanbul and for the improvement of the Turkish-Greek relations. Meletios has said his opinion that the Patriarchate can be moved to Greece and for this he pointed the city Thessaloniki. At the beginning he resisted the suggestions about his resignation, but he forced to resign after the same opinion of Venizelos. At the article the attitude of Meletios has been examined according to Greek sources during the Lausanne Peace negotiations.

Keywords: *Meletios Metaxakis, Patriarchate, Fener, Helen, Greek, Lausanne, Orthodox.*

Giriş

Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin kuruluşundan itibaren en önemli dönemlerini Osmanlı idaresi altında yaşadığı söylenebilirse de, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda aldığı yenilgiden sonra, özellikle Mütareke Dönemi'nde ortaya çıkan otorite boşluğundan fazlasıyla yararlanarak ulusal ve uluslararası alanda Rumlar¹ lehine yoğun çalışmalarda bulunmuştur.² Fener Rum Patrikhanesi konusunda kitaplaştırılmış olan bir doktora tezine sahip Georgios³-Spiridon P. Mamalos mütareke sonrası gelişmeleri değerlendirirken, "... Mütarekenin neticeleri çok kültürlü imparatorlukta birlikte yaşayan halklar tarafından farklı şekillerde algılanmışlardır... Özellikle Rum Ortodokslar için 'boyunduruk altındaki kardeşlerin'⁴ anavatan [Yunanistan] ile birleşmesinin başlangıcını teşkil etmiştir... Bundan böyle Rum tarafında var olan heyecan, hiçbir soğukkanlı analiz ve olayların tahliline izin vermiyordu. Müttefik devletlerin varlığını Osmanlı Devleti'nin fethi olarak demesek de, kurtuluşları adına bir oldubitti olarak değerlendiriyorlardı"

- 1 Çalışmamızda Ortodoks olan, Yunanca konuşan (Rumca dediğimiz dil çok hafif şive farklılığı ile Yunancanın aynıdır) Osmanlı ve daha sonra Türk uyruklu olan azınlık mensuplarını "Rum" ifadesiyle andık. Yunanca konuşan, Ortodoks Yunanistan vatandaşlarını anmamız gerektiğinde "Yunan" kelimesini kullandık. Ancak Rumlar ve Yunanların iç içe geçtiği durumlarda "Helen" sözcüğünü tercih ettik.
- 2 Uğur Üçüncü, "Fener Rum Patriği IV. Meletius'un İstanbul'dan Çıkarılması", *Tarih Okulu Dergisi*, Y. 7, S. 19, İzmir, 2014, s. 198.
- 3 Yunancanın Türk Alfabesi kullanılarak yazılışı konusunda Türkiye'de kurum ve kişilerin farklı uygulamalara gittikleri görülmüştür. Suat Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Milli Kütüphane uygulamaları buna örnek olarak gösterilebilir. Biz, kullanılan transliterasyon uygulamalarından hiç birini benimsemedik. Çünkü bizim kanaatimize göre, bunların hiç birinde Yunanca okunuş tam olarak karşılanamamaktaydı. Bu esasen, Yunancada i, e ve o gibi seslerin birden fazla harfle karşılanmasından ve bunların farklı olarak belirtilmesi gerektiğinden kaynaklanan bir zorluktu. Tüm bunları düşünerek çalışmamızda Yunanca kelimelerin okunuşunu esas aldık ve kelimenin Yunanca olarak en yakın okunuş şeklini vermeye çalıştık.
- 4 Yunan resmî söyleminde ve kaynaklarında Anadolu Harekâtı'nın "boyunduruk altındaki kardeşleri kurtarmak" adına yapıldığı sürekli tekrar edilmiş bir ifadedir. Bkz. Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, İstanbul, 2010, s. 156.

demektedir.⁵ Nitekim Patrikhane 1919 Mart'ında yaptığı açıklamada Rumların Osmanlı Hükümeti ile hiçbir bağlarının kalmadığını belirtmiş ve Rumların aynı yıl içinde gerçekleştirilen seçimlere katılmalarına izin vermemiştir.⁶ Bunun yanında Yunanistan'ın "Büyük Ülküsü"⁷ne hizmet eden çeşitli girişim, cemiyet ve teşkilatları desteklemiştir.⁸

Bilineceği gibi, Venizelistlere (Venizelos⁹ yandaşlarına)¹⁰ sıcak bakmayan Patrik V. Germanos (Yermanos) geçmişte Jön Türklere taviz verdiği gerekçesiyle, 25 Ekim (12 Ekim) 1918'de¹¹ görevinden istifa ettirilmiştir¹² ve yerine patrik kaymakamı olarak Bursa Metropoliti Dorotheos görevlendirilmiştir.¹³ Dorotheos'un geçirdiği ani kalp krizi sebebiyle 19 Mart (6 Mart) 1921 tarihinde

5 Georgios-Spiridon P. Mamasos, *To Patriyarhiyo Konstantinupoleos Kata Tin Periodo 1918-1972 [1918-1972 Döneminde İstanbul Patrikhanesi]*, Ekdisis Ant. N. Sakkula, [Ant. N. Sakkula Yayınları], Athina, 2011, ss. 31-32.

6 Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1918-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 120.

7 "Megali İdea" Türkçeye "Büyük Ülkü", "Büyük Mefkûre" ya da "Büyük Fikir" olarak çevrilebilir. İstanbul başkent olmak üzere Bizans İmparatorluğu'nu en geniş sınırlarıyla diriltmek, Yakın Doğu'da büyük bir Yunanistan kurmak amacını ifade eder. Dolayısıyla Megali İdea'nın hedefleri arasında Yedi Adaları almak; Teselya, Epir, Makedon'ya ve Trakya'yı ele geçirmek; Girit Adası, Oniki Adalar ve Kıbrıs Adası'nı, Anadolu'nun Sakarya'ya kadar olan kesimini elde etmek ve nihayet Karadeniz kıyılarını da zapt ederek Pontus Rum Devleti'ni ihya etmek vardır. Megali İdea'nın bir diğer amacı, Yunan Devleti'nin sınırları ötesinde bulunan Ortodoks cemaati eğitim ve kilise yoluyla "işleyerek" Helen ulusunun sembolik sınırlarını genişletmektir. Bkz. Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, ss. 36-41.

8 İbrahim Erdal, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 33-34, Ankara, 2004, ss. 34-37; Seyfi Yıldırım & Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Patrikhanesi*, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 2010, ss. 123-133.

9 1909 Gudi Darbesi'nin Yunanistan'a taşınmış olduğu Girit'li siyaset adamı. Bkz. Haralambos Hr. Prukakis, *Eleftherios K. Venizelos*, Ekdisis Parisianu Epistimonikes [Parisianu Epistimonikes Yayınları], Athina, 2002, Bütün Kitap.

10 Birinci Dünya Savaşı başlamadan Yunanistan Başbakanı Venizelos Londra ve Paris'teki resmi kapıları çalmış, savaş başladığında itilaf devletlerine yakın bir siyaset izlemiş ve sonuna kadar da bu siyasette direnmiştir. Ancak Kral Konstantin, Genelkurmay Başkanlığı ve Venizelos'un Liberal Parti'sine (Komma Ton Fileleftheron) muhalif olan partiler, Venizelos'la bu konuda görüş ayrılığına düşmekle kalmamış, kendi Alman yanlısı siyasetlerini uygulamaya çalışmışlardır. Konstantin Almanya'nın askeri dehasına hayran olduğu gibi, eşi Kraliçe Sofia da Kayzer'in kız kardeşidir. Bu olgu Yunanistan'ı büyük bir bölünmüşlüğüne eşliğine getirmiş ve her iki kesim de taraftar bulmuştur. Siyasi çekişmeler 1915-1917 yıllarında doruğa ulaşmış, ancak Yunanistan'ın Anadolu'ya hareket gerçekleştirdiği dönemde de etkisini sürdürmüştür. Bkz. Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, ss. 46; 88-106; 294-301.

11 Yunanistan 13 Şubat 1923'e kadar eski, yani Julius takvimini takip etmiştir. Bu tarihten itibaren Gregorius takvimini kullanmıştır. Julius takvimi, Gregorius takviminin 13 gün gerisindedir. Türkiye de 1 Ocak 1926 itibarıyla Gregorius esasına dayalı miladi takvime geçmiştir. Bu takvim, Gregoryan takvim adını da taşımaktadır. Yunanistan'daki takvim değişikliğiyle ilgili yararlanılan kaynak: Stilianos Ep. Gonatas, *Apomnimoneomata [Anılar]*, Athina, 1958, ss. 263-264.

12 Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 65.

13 Atalay, *a.g.e.*, s. 98.

vefat etmesi üzerine ise,¹⁴ yeni patriklik kaymakamı olarak Kayseri Metropoliti Nikolaos tayin edilmiştir.¹⁵ Ancak Mamalos'un ifadesiyle "*Siyasî ve askerî alanda ortaya çıkmaya başlayan belirsiz ortam, Yunanistan ile olan ortak hedeflerden uzaklaşma ve bir kilise liderine duyulan açık ihtiyaç Fener'i patriklik seçimi kararına itmiştir*".¹⁶ Diğer taraftan İstanbul'da belli bir kesim ulusal meselelerde çıkmış olan güçlüklerin seçimi gerekli kıldığına ve Patriğin cemaatin liderliğini üstlenebileceğine inanmışlardır.¹⁷

Her ne kadar Atina Hükümeti, Meletios Metaksakis dışında birini Patrikhane'nin başında görmek isteğiyle açık bir tavır ortaya koymuşsa da, seçimlerde İstanbul'da bulunan Venizelist subayların¹⁸ Meletios lehine baskıları söz konusu olmuştur. Venizelist subayların Meletios lehine tutum takınmalarının sebebi, seçimlerden bir önceki akşam Venizelos'tan Meletios'u tavsiye eden bir telgraf alınmasıdır.¹⁹ Seçimler esnasında epeyce bir usulsüzlük yapılmasına rağmen Meletios'a destek verenler, kendisinin Venizelos'un takipçisi olacağı ve Amerika ile İngiltere'deki Protestan piskoposları ile tanıştığından dolayı yüz binlerce dolar getireceğiyle ilgili söylemler yürütmüşlerdir. Patriklik seçimlerine katılmış olan Amasya Metropoliti Germanos Karavaggelis, sivil olan bir arkadaşının Meletios lehine seçimlerden çekilmesi için kendisine para önerdiğini ve bu teklifi reddettiğini aktarmıştır. Ayrıca üç Venizelist subay Amasya Metropoliti'ni konutunda ziyaret ederek adaylıktan çekilmesini rica etmişlerdir.²⁰

8 Aralık (25 Kasım) 1921'de Meletios Metaksakis, IV. Meletios adıyla Patrik seçilmiş,²¹ ancak Osmanlı Hükümeti kısa bir süre sonra "*bir Yunan vatandaşının Patrik seçildiğini basından öğrendiğini, bunun mevcut yasa ve yönetmeliklere aykırı olduğunu*" vurgulayarak seçimi tanımadığını açıklamıştır. Şüphesiz Osmanlı Hükümeti'nin dayanağı, Patrikliğe seçilecek kişinin en azından babasından

14 Yıldırım & Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 159

15 Atalay, *a.g.e.*, s. 130.

16 Mamalos, *a.g.e.*, s. 55.

17 Stavros A. Nanakis, *İ Hiriya Tu İkumeniku Thronu Ke İ Eklogi Tu Metaksaki 1918-1922 [Ekümeniklik Tahtının Boşluğu ve Metaksakis'in Seçilmesi]*, Aristotelio Panepistimio Thessalonikis [Selanik Aristotle Üniversitesi], Sholi Theologiki [İlahiyat Fakültesi], Tmima Theologias [İlahiyat Bölümü], Didaktori Diyatriti [Basılmamış Doktora Tezi], Thessaloniki [Selanik], 1988, s. 47

18 Yunanistan Anadolu'da harekât gerçekleştirdiği bir dönemde, 14 Kasım (1 Kasım) 1920'de seçime gitmiş ve seçimleri Venizelos ve partisi kaybetmiştir. Antivenizelist cephenin iktidara gelmesiyle birlikte Yunan Ordusu'nda yeniden yapılanma söz konusu olmuş ve birtakım Venizelist subaylar ihraç edilmişlerdir. Gelişmeler üzerine dördü general olan altmış kadar subay İstanbul'a sığınmış ve "İstanbul'u Savunma [Amina Tis Konstantinupoleos]" örgütünü kurmuşlardır. Spiridonos G. L., *Polemos Ke Eleftheria – İ Mikrasiatiki Ekstratia Opos Tin İda [Savaş ve Özgürlük – Gördüğüm Şekliyle Anadolu Harekâtı]*, Ekdosis İ Zavra - Afon Vasiliu [İ Zavra - Afon Vasiliu Yayınları], Athina, 1957, ss. 104-108.

19 Telgraf Venizelos değil, sekreteri tarafından imzalanmıştır. Mamalos, *a.g.e.*, s. 73.

20 "Patriarhis Meletios Metaksakis & E. Venizelos [Patrik Meletios Metaksakis & E. Venizelos]", <http://neataksi.blogspot.com.tr>, (Erişim: 06.06.2015).

21 Nanakis, *a.g.e.*, s. 17.

beri Osmanlı tebaası olması gerektiğini söyleyen 1862 tarihli Rum Patriği Nizamati'ydı. Diğer taraftan Yunan Hükümeti gelişmelerden paniklemiş bir şekilde seçimi olmamış olarak kabul etmeye karar vermiş ve Atina'nın her yıl Fener'e verdiği ödeneği kesmiştir. Hatta Meletios Atina Kilisesi tarafından yargılanmış ve rütbesi indirilerek kendisine ömür boyu Zakynthos'taki Agios Diyonisyos Strofadon Manastırı'nda göz hapsine alınması cezası verilmiş,²² ABD'deki Yunan Konsolosu ülkede bulunan Meletios'un Fener'e ulaşımını engellemek için vize vermemiş, bunun üzerine Meletios Londra üzerinden yolculuk yapmak zorunda kalmıştır.²³ Meletios Avrupa'dan geçişi esnasında siyasî şahsiyetlerle görüşmüş ve Yunanistan'ın ulusal meseleleri ile ilgili niyetlerini anlamaya çalışmıştır. Nanakis'e göre Meletios'un bundaki amacı "olayları doğru bir şekilde anlayarak İstanbul'a ulaştığında çok daha düzgün kararlar verebilmektir".²⁴ Meletios Avrupa ve Amerika gezilerini tamamlayarak İstanbul'a ulaştığında Kadıköy Metropoliti Grigorios'un liderliğinde bir heyet tarafından karşılanmıştır. Fener tahtına çıkma töreni ise 6 Şubat (24 Ocak) 1922'de gerçekleşmiştir.²⁵ Pekiyi Patrik Meletios kimdir?

Meletios Metaksakis 1871 Girit doğumludur. Asıl ismi Emmanuil Metaksakis'tir.²⁶ 1906 yılında İstanbul'a yolu düştüğünde sohbeti ile bir takım masonları etkilemeyi başarmış ve neticede kendisine yapılan öneriyi kabul ederek 1909 yılının başlarında masonluğu kabul etmiştir. 44 numara ile kaydedildiği "Armonia" locasının pek çok ileri gelen Rumu barındırdığı ifade edilmektedir. Meletios bir yıl kaldığı İstanbul'da masonluk öğretisini incelemiş, Aleksandros Zervudakis'in ifadesiyle "bu öğretinin tüm söz ve davranışlarını etkilemiş ve masonluğu hayat tarzı yapmıştır". Öyle ki masonluğu kabul ettikten sonra çalkantılı hayatında nerede bulunursa bulunsun, koşullar elverdiği sürece masonluk faaliyetlerini ve etkinliklerini takip etmiştir.²⁷

Meletios 1910'dan 1918 yılına kadar Kıbrıs Kilisesi'ne bağlı bir Metropolitlik üstlenmiştir. Devamında Antivenizelist olan Theoklitos'un²⁸

22 Atalay "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)" adlı eserinde, Meletios'un Atina Kilisesi Sinod'u tarafından aforoz edildiğini kaydetmiştir. Bkz. Atalay, *a.g.e.*, s. 140. Oysa Mamalos, A.Y.E./1921/43/8/1 ve F.O. 286/831/24 sayılı belgelere dayandırarak Meletios'a rütbesinin indirilmesi ve göz hapsine alınması cezasının verildiğinden söz etmektedir. Bizde Mamalos'un verdiği bu bilginin doğruluğu kanaati oluşmuştur. Bkz. Mamalos, *a.g.e.*, s. 88.

23 Macar, *a.g.e.*, s. 80-81.

24 Nanakis, *a.g.e.*, ss. 107-108.

25 Mamalos, *a.g.e.*, s. 89.

26 "Meletios", *Eğkiklopedia 2002 [2002 Ansiklopedisi]*, C. 12, s. 232.

27 "Armonia" locasının İstanbul Rumlarının sahip olduğu tüm kuvveti, Rumların hayatını etkileyen tüm cemaat ve cemiyet üyelerini barındırdığı ifade edilmektedir. Aleksandros Zervudakis, "Diyasimi Tektones: Meletios Metaksakis [Ünlü Masonlar: Meletios Metaksakis]", *Tektoniko Deltio [Mason Bülteni]*, A. [S.]: 71, İyanauros-Fevruarios [Ocak-Şubat], 1967, ss. 49-50; "O İkumenikos Patriyaris Meletios Metaksakis (1871-1935) [Ekümenik Patrik Meletios Metaksakis (1871-1935)]", <http://www.hsir.org/Theologuel/3a4013MeletiosMetaksakis.pdf>, (Erişim: 09.09.2015)

28 Theoklitos, 25 Aralık (12 Aralık) 1916'da kutsal sinodu ve ruhban sınıfını da arkasına

yerine Atina Metropolitliği'ne atanmış ve bu görevi gerçekleştirilen seçimler akabinde 16 Kasım (3 Kasım) 1920'de Theoklitos'un Atina Metropolitliği'ne yeniden atanmasına dek sürdürmüştür. Bu gelişme neticesinde ABD'ye giden Meletios, oradaki başpiskoposluğu örgütlemek ve bir takım seminerler düzenlemek faaliyetlerinde bulunmuştur.²⁹

Aslında Meletios Metaksakis 1919 yılının Nisan ayında da gerekli tüm vasıflara sahip olduğu söylenerek patriklik tahtı için önerilmiş, ancak seçilebilmesi için en uygun koşulların oluşabilmesi adına o dönemde seçimlere gidilmemiştir. Yine de Sevr Antlaşması münasebetiyle gerçekleştirilen kutlamalar esnasında, o dönemde Atina Metropolitliği görevini yürütmekte olan Meletios, hükümetle de işbirliği halinde eski Yunanistan'dan olduğu kadar "yeni toraklardan" ve Yunan işgalindeki bölgelerden dinî liderleri Atina'ya davet etmiştir.³⁰

Meletios döneminde Osmanlı Hükümeti ile Patrikhane gerginliğinin en üst noktasına ulaştığı söylenebilir.³¹ Meletios'un patrikliğe seçilmesi akabinde Patrikhane'nin müttefik devletler nezdinde Rumlara yönelik girişimleri artmıştır. Öyle ki Selanik'te yayınlanan Makedonia Gazetesi 16 Şubat (3 Şubat) 1922 tarihli nüshasında, öncelikle Lloyd George,³² Poincare ve Clemenceau³³ ile görüşmüş olan Meletios'tan hareketle, Patrikhane'nin "tehlike altındaki ulusu kurtarmaya yönelik" faaliyetlerde bulunduğu ve Patriğin talimatıyla "boyunduruk altındakilerden oluşan büyük bir heyetin kurulmasına karar verildiği" bilgisini nakletmiştir. Helen ulusu açısından oldukça kapsayıcı olacak bu heyet, müttefik devletlerin başkentlerini ziyaret ederek, Helenlerin ulusal çıkarları doğrultusunda faaliyet gösterecektir.³⁴ Diğer taraftan Sakarya Savaşı sonrası Anadolu'daki dengelerin değişmesinin neticesi olarak, Rumlar kendi kaderlerini bizzat ellerine almaya karar vererek örgütlenmeye gitmişlerdir.³⁵ Patrikhane her zaman bu tip faaliyetleri desteklemiştir ve bu desteğin Yunan basınında yansımaları olmuştur. Örneğin Makedonia'nın 23 Nisan (10 Nisan) 1922 tarihli

arak Venizelos için lanetleme ayini düzenleyen Atina Metropoliti'dir. Öyle ki Yunanistan Bağımsız Kilisesi'nin lideri, binlerce insanı Venizelos'a lanetleme taşları atmaya davet etmiştir. Lanetleme ayini 60000 kadar Atinalının katılımıyla "Areos Meydanı"nda gerçekleşmiştir. Ventiris Venizelos'un o gün, "Başpapazları hapseden ve Kral ile vatanına komplo hazırlayan Eleftherios Venizelos'a lanet olsun!" sözleriyle anıldığını ifade etmektedir. Yorgos Ventiris, *İ Ellas Tu 1910-1920 [1910-1920'lerin Yunanistan'ı]*, T. [C.] 2, Ekdosis İkaros [İkaros Yayınları], Athina, 1970, s. 299.

29 "Meletios Metaksakis", <http://el.wikipedia.org> [06.06.2015]

30 Nanakis, *a.g.e.*, ss. 25-29.

31 Macar, *a.g.e.*, s. 81.

32 Atalay, *a.g.e.*, s. 136.

33 Nanakis, *a.g.e.*, s. 112.

34 "Epitropi Ton Alitroton [Boyunduruk Altındakilerin Heyeti]", *Makedonia Gazetesi*, 16 Şubat (3 Şubat) 1922, s. 1.

35 Bkz. Nilüfer Erdem, "Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu'da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, S. 29, İzmir, 2014, ss. 97-140.

nüshasında, Patrikhane'nin Rumların örgütleriyle diyalog geliştirmek istediği notu yer almıştır.³⁶ Meletios Yunan çıkarlarına hizmet eden konuşmalar yapmış, Yunan ordusuna katılması için gönüllü ordu teşkil edilmesine yardımcı olmuş ve dünya kamuoyuna Anadolu'daki mücadeleyi Müslümanlar ile Hıristiyanların savaşıymış gibi göstermeye çalışmıştır.³⁷ Bu sebeptendir ki 25 Aralık 1922'de Mustafa Kemal Paşa, Le Journal muhabiri Paul Herriot'ya Çankaya'da verdiği demeçte Patrikhane'den, "...bir fesat ve hıyanet ocağı bulunan, memlekette ayrılık ve uyuşmazlık tohumu saçan, Hıristiyan hemşehrilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluğa ve felakete sebep olan" kurum olarak söz etmiştir.³⁸

1. Patrikhane Meselesinin Komisyonlarda Görüşülmesi Öncesi Patrik Meletios'un Yaklaşımı

Patrik seçilmesine tepkili olan Yunan Hükümeti, Meletios'u Mudanya Mütarekesi'nden sonra resmen tanımış ve bunun üzerine İstanbul'daki Yunan Yüksek Komiserine Patriği ziyaret etmesi emri verilmiştir. Buna paralel olarak Dışişleri Bakanı Nikolaos Politis "*ulusla ilgili tehlikelerle mücadele adına yeni topraklardaki metropolitliklere*" Patriği tanımak konusunda baskı yapmak üzere yetkilendirilmiş ve metropolitler bu karara uyararak Fener ile tam bir ilişki kurmuşlardır. Benzer tutumu Yunan Kilisesi de izlemiştir.³⁹ Diğer taraftan Meletios, Büyük Taarruz'dan sonra şahsına karşı yükselen tepkiler karşısında ciddi anlamda tavır değiştirmiş ve yaşananların bir sınav olduklarına dair mesajlar vermiştir.⁴⁰

1922 yılının Kasım ayı itibariyle Yunan basını Patrikhane ve Patrik konusuna daha fazla yer vermeye başlamıştır. Hatta Patrikhane konusunun İstanbul Rumlarını ciddi bir şekilde meşgul ettiği, küçük de olsa Rum cemaatin bir bölümünün Kemalistlerin Meletios'u tanımalarını imkânsız görerek durumu kurtaracak tek çözüm olarak Patriğin istifasını düşündükleri yazılmıştır.⁴¹ 14 Aralık (1 Aralık) 1922 tarihli Embros Gazetesi'nde, "... *Türk temsilciler Ekümenik Patrikhane'nin*⁴² *Sırp, Romen ve Bulgar örneğinde olduğu gibi, ayrıcalıkları sınırlansa*

36 "İs Tin Smirnin Efthasan Simvuli Tu İkumeniku Patriyarhiyu [Ekümenik Patrikhane'nin Danışmanları İzmir'e Ulaşmışlardır]", *Makedonia Gazetesi*, 23 Nisan (10 Nisan) 1922, s. 4.

37 Üçüncü, *a.g.m.*, ss. 199-200.

38 "*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2006" için, Atatürk Araştırma Merkezi'nin web sitesinde yer alan pdf dosyasından yararlanılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Patrikhane ile ilgili sözleri, dosyanın 457-458. sayfalarında yer almaktadır.

<http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/S%C3%96YLEV-=-RJ%C4%BONAL.pdf>, (Erişim: 18.10.2015)

39 Mamalos, *a.g.e.*, ss. 92-93.

40 Üçüncü, *a.g.m.*, s. 204.

41 "O M. Kemal Ke To Patriyarhiyon Mas [M. Kemal ve Patrikhanemiz]", *Makedonia Gazetesi*, 20 Kasım (7 Kasım) 1922, s. 3.

42 Dini bir terim olan Ekümen, Hıristiyanlığın yaşadığı toprakları ve kilisenin "evrensel", "dünya çapında", olduğunu göstermek için kullanılır. Ekümeniklik ise evrensellik anlamında kullanılan bir kelimedir. Ortodoks dünyası açısından, dünyadaki tüm

bile İstanbul'da kalmasını ısrarla istememektedirler. Türkler görüşlerini desteklemek amacıyla, Yunan propagandasının merkezinin Ekümenik Patrikhane olduğunu söylemektedirler" denilmiştir.⁴³ Aynı dönemde Patrikhane konusunun Türk basınında da yer aldığını söylemek gerekir.⁴⁴

Gelişmelerden paniklemiş olan Meletios 30 Ekim (17 Ekim) 1922 tarihinde Venizelos'a gönderdiği mesajında, Patrikhane meclisinde yer alan Akşehir Metropoliti Germanos ile Aggelos İoannidis'in, "Türk egemenliği altındaki Helenlerle ilgili meseleleri iyi bildiklerinden dolayı" Türkiye'de kalan cemaat ve Patrikhane konusunda Lozan görüşmelerinde Venizelos'a danışmanlık yapmak üzere görevlendirildiklerini ifade etmiştir.⁴⁵ Aynı bilgi Venizelos'a Kaklamanos⁴⁶ tarafından da iletilmiştir.⁴⁷ Nitekim Lozan'daki Türk temsilcilerden Rıza Nur,⁴⁸ Büyük Millet Meclisi (BMM) üyelerine 2 Mart 1923'teki gizli celsede görüşmelerle ilgili gelişmeleri aktarırken, özellikle azınlıklar konusunun çetin geçtiğine, bu konuda bütün Hıristiyanların birlikte hareket ettiklerine ve Lozan'ın "papazlarla dolmuş" olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁹

Meletios 24 Ekim (11 Ekim) 1922 tarihinde İstanbul'daki Yunan Yüksek Komiseri Efthimios Kanellopoulos vasıtasıyla Venizelos'a bir telgraf göndermiş ve burada Patrikhane'nin taşınması mevzuunun Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması ile ilişkili olup olmadığını sorgulamıştır. Telgrafta Türk-Ortodoks Kilisesi'ni kuran kişi olarak Mustafa Kemal gösterilmiş ve Ankara'da kurulan bu kilisenin İstanbul'a gelerek Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin yerini alacağına vurgu yapılmıştır. Neticede Meletios "bugüne kadarki vücudunun boyunduruk altında olmasından çok öte bir anlam taşıyan, manevoî ölüm anlamına gelen yer değişimi mevzuunu Patrikhane'nin düşünmek zorunda olduğunu" dile getirerek konferansın Patrikhane'nin bu düşüncesini bilmesi gerektiğine işaret etmiştir.⁵⁰

Ortodoksların dinî önderliğini (ruhanî liderliğini) ve Ortodoks kiliseleri arasında birinciliği ifade etmektedir. Emrullah Yalçın, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerekçeler", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 50, Ankara, 2012, s. 480.

43 "İ Türkiye Epimeni Na Ektopisi To Patriyarhiyon Ke Tus Ellines Tis Konstantinupoleos [Türkiye Patrikhane ve İstanbul Rumlarını Sınırdışı Etmek Konusunda İsrar Etmektedir]", *Embros Gazetesi*, 14 Aralık (1 Aralık) 1922, s. 3.

44 Bkz. Üçüncü, *a.g.m.*, s. 204.

45 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_030_013.

46 Yunanistan konferansta, yetenekli bir diplomat olarak tanınan Venizelos başkanlığındaki bir kurulla temsil edilmiştir. Londra Büyükelçisi Kaklamanos ikinci yetkili temsilci konumunda olmuştur. Petros K. Vamvakas, *Peri Tin Apeleftherosin Tis Ditikis Thrakis [Batı Trakya'nın Özgürleştirilmesi İle İlgili]*, Ekdisos İyapetos [İyapetos Yayınları], Athina, 1986, s. 45.

47 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_030_85.

48 Lozan'a giden Türk temsilciler, baş temsilci İsmet İnönü ile birlikte Rıza Nur ve Hasan Saka Beylerdir. İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 47.

49 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 28, 2. İnikat, 3. Celse, s. 5 aşağıdaki web adresinde yer almaktadır.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/TUTANAK/GZC/d01/CILT01/gzc01001002.pdf>, (Erişim: 22.10.2015).

50 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_29_142.

Türkçe konuşan, Yunan Alfabesi ile Türkçe yazan, ibadet dilleri de Türkçe olan ve daha ziyade Orta Anadolu'da ikamet eden Karamanlı Ortodoks Türklerin,⁵¹ 19. yüzyıl sonlarından itibaren kendi patrikhanelerini kurmak yönünde girişimleri olmuştur. İtilaf devletlerinin ve Fener Patrikhanesi'nin tüm baskılarına rağmen Ankara Hükümeti'nin yanında yer alarak Milli Mücadele'ye ellerinden gelen katkıyı sunmaya çalışmışlardır. 1918 yılında Keskin Metropolitliği'ne atanmış olan Karamanlıların lideri Papa Eftim'in gayretleri Mustafa Kemal'in de dikkatini çekmiştir. Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kurulması için verilen kanun teklifi 1 Mayıs 1921'de İcra Vekilleri Heyeti'nde görüşülmüş ve kabul edilmiştir. 16 Temmuz 1922'de ise "*Türk Ortodoks Patrikhanesi Nizamnamesi*" hazırlanmıştır. Fener'in hoşuna gitmese de 21 Eylül 1922 tarihinde Kayseri'de Zincirdere Manastırı'nda, Konya Metropolit Prokopiyos'un başkanlığında toplanan kongre üyelerinin kararıyla Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi kurulmuş ve patrikliğe Papa Eftim getirilmiştir.⁵² Bazı Yunan kaynakları bu gelişmeyi, Meletios'un uzlaşmaz tutumu karşısında Türk idaresinin kilise içindeki hizipleri desteklemesi olarak yorumlamışlardır.⁵³

17 Kasım (4 Kasım) 1922 tarihinde Patrikhane bürolarından Venizelos'a son derece kapsamlı üç ayrı muhtıra gönderilmiştir ve her üçü de 7366 sayısını taşımaktadır.⁵⁴ Bunlardan birincisinde Patrikhane'nin geçmişinin özeti yer aldığı gibi, gelecekle ilgili de bir takım analizlerde bulunulmuştur. Muhtıranın, "*Boyunduruk altındaki Rum Osmanlıların ve Ekümenik Patrikhane'nin gelecekte Türkiye'deki konumu ile ilgili*" olduğu ifade edilmektedir. "[Helen] ulusunun şimşek hızıyla gerçekleşen felaketinin ve bunun beklenmedik bir şekilde boyunduruk altındaki Rumları ve onların en tepe noktası olan Ekümenik Patrikhane'yi sarsmasının", Patrikhane çevrelerinde çalkantı ve heyecan yarattığına işaret edilmektedir. Muhtıranın devamında Osmanlı idaresinde Patrikhane açısından kilometre taşı niteliğindeki gelişmelere yer verilmektedir. Özellikle Rum Patriği Nizamı'yla Patrikhane'nin Osmanlı Devleti içindeki konumunun açıklığa kavuşturulduğuna, zaman zaman bir takım Patrikhane ayrıcalıklarına uyulmasa da, [20. yüzyıla] kadar bazı çevrelerin girişimleriyle Türk Hükümeti'nin [Osmanlı Hükümeti kastedilmektedir] geri adım attığına dikkat çekilmektedir.⁵⁵

Muhtırada bu girişten sonra Rumların II. Meşrutiyet'in ilanını coşkuyla karşıladıkları, oysa İttihatçıların Rum cemaatinin ve patrikhanesinin bir takım hak ve ayrıcalıklarına dokundukları, bu durumun Birinci Dünya Savaşı esnasında zirveye ulaştığı ve neticede Patrikhane ile Türk Hükümeti'nin

51 Yonca Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2009, ss. 137-138.

52 Atalay, *a.g.e.*, ss. 187-196.

53 Haralambos İ. Psomiadis, *İ Telefteya Fasi Tu Anatoliku Zitimatosis [Doğu Meselesinin Son Safhası]*, Ekdosis Efesos [Efesos Yayınları], Athina, 2004, s. 130

54 *Atina Venizelos Arşivi*, 719_01_183; 719_01_184; 719_01_185.

55 *Atina Venizelos Arşivi*, 719_01_183-01.

arasına soğukluğun girdiği dile getirilmektedir.⁵⁶ Bu sebeptendir ki Mondros Mütarekesi sonrasında İstanbul müttefikler tarafından işgal edildiğinde Patrikhane, güvende olduğunu düşünerek onlarla yakınlaşmıştır. Muhtırada “*Sevr Antlaşması’nın, Rum Osmanlıların Milletler Cemiyeti denetiminde ulusal ve dinî olarak tamamen otonom olmalarını yürürlüğe koyduğu*” ve bundan cesaret alındığı vurgulanmaktadır. Oysa “*Türk milliyetçileri*” bu antlaşmayı hiçbir şekilde tanımayarak yeni bir Türk-Yunan cephesi açmışlar ve antlaşmanın uygulanmamasını ve onaylanmamasını sağlamışlardır. Daha da önemlisi Kasım 1920 seçimleriyle Yunanistan’da oluşan yeni durum [Antivenizelistlerin iktidara gelmeleri] müttefiklerin tepkisine sebep olmuş, Türk idaresinde yaşayan Rumların ve Patrikhane’nin konumunu sarsmıştır. Bu koşullarda Patrikhane Yunan Hükümeti ile ilişkisini kesmiş, “*uluslararası bir kurum olarak kendi ve kendine bağlı Hıristiyanların prestijini artırmayı*” hedeflemiştir.⁵⁷ Zaman içinde Anadolu’daki Türk millî hareketi Yunan idaresinin duyarsızlığından da yararlanarak güçlenmiş, “*asırlık [Rum] cemaat kurumlarını tam bir çözülmeye zorlayarak bunların kalıntılarından Türk Ortodoks Kilisesi’ni kurmayı*” başarmıştır.⁵⁸

Muhtıradaki iddialardan biri, Ankara Hükümeti’nin bundan böyle Anadolu ve Trakya’da sadece Türk milletinden dinî azınlıklar olduğunu, dolayısıyla bunların herhangi bir ayrıcalığa ihtiyacı olmadığını söyleyeceğidir. Bu durumda bunların dilleri ve eğitimlerinin Türkçe olacağı ve Müslüman Türklerden sadece dinî bakımdan ayrılacakları kaydedilmektedir. Ankara Hükümeti’nin bu tip iddiaları gülünç olarak yorumlanmakta ve aslında Mustafa Kemal’in azınlık meselesinin sadece İstanbul’un Hıristiyan nüfusunu ilgilendireceğini söyleyeceği ifade edilmektedir. Muhtırada bu tip problemlerle karşı karşıya olunduğu vurgulandıktan sonra, Lozan Konferansı’nda Rumlar ve kiliselerinin savunulması için neler yapılabileceği sorusuna yanıt aranmaktadır. İstanbul ve çevresinde 360.000 Helen ile 150.000 Ermeni’nin bulunduğu, bunlara 150.000 yabancı da eklendiğinde Hıristiyanların bölgede çoğunluk teşkil ettikleri iddia edilmektedir.⁵⁹ İstanbul’un, Halifeliğin ve Ekümenik Patrikhane’nin merkezi olmaya devam ederek Milletler Cemiyeti’nin de bir merkezi olarak işlev görebileceği vurgulanmaktadır. Bunun yanında İstanbul’un Mustafa Kemal’e verilmesinden çekinilmekte,⁶⁰ “*kâğıt üzerinde hangi koşullar yer alırsa alsın ve azınlıklara hangi haklar verilirse verilsin, bunların mükemmel bir şekilde uygulanması güvenceye alınmayacak olursa hiçbir değer ve önem arz etmeyeceği*”ne işaret edilmektedir.⁶¹

Muhtırada Patrikhane’nin bir Yunan kurumuna dönüşmesi hali de değerlendirilerek, bu durumda Patrikhane’nin tüm Ortodoksluğun en

56 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-02.

57 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-03.

58 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-04.

59 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-05.

60 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-06.

61 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-07.

yüksek mercii olarak kabul edilmeyebileceğine ve Yunanistan'daki dinî liderler tarafından Yunan Krallığı'nın ve İstanbul'daki Yunan Elçiliği'nin bir uzantısı olarak algılanabileceğine temas edilmektedir.⁶² Kiliselerin tarihî anıtlar konusunda rekabete girebileceklerine işaret edilerek, "İstanbul'un ortasında Rus ya da Sırp Patrikhanelerinin kurulmasını kim engelleyebilir?" sorusu yöneltilmektedir. Kaldı ki İstanbul'a Kemalistlerin yerleşmesi durumunda göç etmeyerek burada kalmış olan Rumlar, Yunan bir Patrikhane ile iletişim kurmaya da çekineceklerdir. Anadolu'daki Türk Ortodoks Kilisesi'nin İstanbul'a getirilmesini, ya da böyle bir oluşum yoksa İstanbul'da bunun yeniden tesisini isteyecekler, "buna körcesine tabi olarak bağlılık göstereceklerdir".⁶³

Devamında Patrikhane'nin taşınması durumu ele alınmış, İstanbul'un Latinler tarafından işgal edildiği dönemde Patrikhane'nin İznik'e nakledildiği, ancak bunun yaşanmakta olanla benzerlik taşımadığı ifade edilmiştir. O dönemde sadece dinî bir kurum olan Patrikhane'nin Bizans İmparatorluğu'nu takip ederek merkezini İznik'e taşıdığına ve bu taşınma işleminin imparatorluk sınırları içinde gerçekleştiğine dikkat çekilmiştir. Patrikhane'nin İznik'e taşınması Katoliklik ve Ortodoksluk arasında hırslı mücadelelerin yaşandığı bir dönemde, saygınlığını ve var oluşunu koruması adına uygun görülmüştür. Tekrar hızlı bir şekilde İstanbul'a dönmek ümidiyle bu karara varılmış ve nitekim 57 yıl sonra, 1261'de geri dönülmüştür. Oysa Osmanlı idaresinde Patrikhane çok daha geniş yetkilere sahip olmuş ve tüm Ortodoksluğun en üst dinî mercii olarak uluslararası tanınırlık elde etmiştir.⁶⁴ Muhtrada şimdilerde Patrikhane'nin merkezini terk etmesi ve başka özgür bir devletin sınırları içine taşınması ile uluslararası prestijinin tehlikeye gireceği iddia edilmektedir. Kaldı ki Sovyet Rusya Kemalistlere sıcak ilgi göstermektedir ve Rus Patrikhanesi'nin şenliklerle İstanbul'a taşınması ihtimali mevcuttur. Rum Patrikhanesi'nin taşınması halinde konumunun sarsılmayacağıyla ya da özgür bir toprakta, örneğin Selanik'te bulunarak diğer yabancı kiliseler ile ilişkilerini geliştirebileceğiyle ilgili tezler dile getirilmiştir. Ancak bu tezler uygulanabilir olsalar bile, Patrikhane'nin taşınmasından doğabilecek kayıpları karşılamaları mümkün değildir.⁶⁵

İstanbul'daki Rumların yerlerinde kalacakları ve Batılıların İstanbul'da bulunmasının⁶⁶ Rum Cemaati ve Patrikhanesi'ni koruyacağı kanaatlerinin belirtildiği muhtrada, "Müttefikler ve Amerikalılar ... gerek uygarlık, gerekse insanî sebeplerle bizim burada kalmamız ve yaşamamız için en uygun koşulları bulmak ve başarmak zorundadırlar" denilmektedir.⁶⁷ Ata topraklarında ve Ekümenik Patrikhane'nin asırlık yerinde kalmak için ruhsal denge, her türlü fedakârlık, sabır ve tahammül, "yeni boyunduruk ile mücadele" telkin edilmektedir. Muhtıranın

62 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-08.

63 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-09.

64 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-10.

65 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-11.

66 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-12.

67 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-13.

sonunda, “Yeniden zorlu bir mücadele başlamaktadır. Bu ne kadar sürerse sürsün, başarıyla doğacak bir gün gelecektir” cümlesi yer almaktadır.⁶⁸

Meletios vasıtasıyla Venizelos’a 17 Kasım (4 Kasım) 1922 tarihinde gönderilmiş olan ikinci muhtıra, Çatalca Metropoliti Yoakim’in patrikhane organlarınca kabul edilmiş olan düşüncelerini içermektedir. Çatalca Metropoliti’ne göre Fener Patrikhanesi Ortodoksların Vatikanı’dır ve İstanbul’da tek bir Rum dahi kalmasa taşınmasının önüne geçilmelidir. Metropolit Yoakim bu durum göz önünde bulundurularak konferansta bazı hususların hükme bağlanmasını istemiştir. Patrik ve Patrikhane çalışanları, ayrıca Patrikhane binası elçiler ve elçilik binaları gibi dokunulmaz olmalıdır. Bunun yanında Patrikhane’nin dilinin Yunanca olduğu, iç ve dış yazışmalarına da müdahale edilemeyeceği hükme bağlanmalıdır. Yazışmalarına dokunulmaması Patrikhane’yi tehlikelere karşı koruyacağı gibi, onu Hıristiyanlığın etkili bir şekilde korunmasında kale haline de getirecektir.⁶⁹ Yoakim, Ortodoks devletlerin temsilcilerinin, ABD ve İngiliz Kiliselerinin konferansta bu düşünceleri rahatlıkla savunabilecekleri inancındadır.⁷⁰

17 Kasım (4 Kasım) 1922 tarihli “Büyük Problem Karşısında Ekümenik Patrikhane” başlıklı üçüncü muhtıranın ilk cümleleri “Asya’daki ulusal yıkım, oradaki Helenizmin tamamen yok edilmesiyle eşdeğerdir. Yaşayan Anadolu Rumlarından, Anadolu’nun dışında oldukları için kurtulanlar hiçbir zaman buraya geri dönemeyeceklerdir. Bölgede hala bulunanlar ise ya sürgün edileceklerdir, ya da Türk Ortodokslara dönüşeceklerdir. Bu, Ankara’nın verdiği şekil üzerine gerçekleşecektir” şeklindedir. Muhtıranın devamında Mustafa Kemal’in Türk Ortodoks Kilisesi’ni kurduğu ve bundan böyle Türk Devleti içinde Rum ve Ermeni olarak var olmanın önünün kapandığı iddia edilmiştir. Ortodoksluk mezhebi alıkonrsa bile bunun millî vasıflarından arındırıldığına işaret edilmiş, Türk Ortodoksların lideri Papa Eftim cahil olarak nitelendirilmiştir.⁷¹

Bu muhtırada da İstanbul ve çevresine ait nüfus bilgileri aktarılmış, ancak bu defa Hıristiyan nüfusa ilişkin sayılar daha da artırılmıştır. Öyle ki İstanbul ve çevresinde 380.000 Helen, 160.000 Ermeni ve 150.000 yabancı unsur bulunduğu, dolayısıyla Türklerin bölgede azınlık teşkil ettikleri iddia edilmiştir. “Müttefiklerde adalet duygusu ve dünya çıkarlarına hizmet etme anlayışı olması halinde” İstanbul’un tarafsız bölge konumunun sürmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Bu durumda “diğer Türk Devleti’nin Ankara’nın millî ilkelerine göre idare edilmesinin” Hıristiyanlara bir zararı dokunmaz, İstanbul Halifeliğinin ve Patrikliğinin merkezi olmaya devam ederken Milletle Cemiyeti’nin de bir merkezi haline gelebilirdi.⁷²

68 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_183-14.

69 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_184-01.

70 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_184-02.

71 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_185-01.

72 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_185-02.

Muhtranın devamında yer alan cümlelerden, İstanbul'un BMM Hükümeti'ne verilmesinden ve BMM'nin İstanbul'a taşınmasından korkulduğu anlaşılmakta, bu durumda bir takım yöntemlerle Hıristiyan nüfusun eksiltileceği iddia edilmektedir.⁷³ Bu noktada 17-50 yaş arasındaki Hıristiyan erkeklerin amele taburlarında çalıştırılacakları, firarilerin ve asker kaçaklarının tehcir edilerek mal varlıklarına el konulacağı, Hıristiyanlara karşı ticarî boykot uygulanacağı, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki davalarda mahkemelerin sürekli taraf tutacakları, vergilerle Hıristiyanların ekonomisinin sömürüleceği ve rastgele ihbarlarla korkutulacakları ile Türk dilinin zorla kullanılacağı söylenmiştir.⁷⁴

Muhtırada "yeni Türkiye'nin eski Türkiye'den farklı olduğuna" işaret edilerek bu fark ortaya konmak istenmiştir. Fatih'in İstanbul'u fethettiğinde Patriği çağırarak "yasalarımıza göre kiliseni ve milletini idare et" dediği,⁷⁵ oysa yeni Türkiye'nin idarecilerinin Fatih'in bu tutumunu hata olarak değerlendirdikleri ifade edilmiştir. Daha önce Antakya Patrikhanesi'nin Araplaştırıldığı örneğinden hareketle, şimdilerde Fener Rum Patrikhanesi'nin Türkleştirilmek istendiği iddia edilmiş ve bu durum kabul edilemez addedilmiştir.⁷⁶ Devamında Trakya, Karadeniz ve Anadolu'daki metropolitliklerin cemaatlerini kaybettikleri, az sayıda kalmış olan Rum'un da Türk Ortodoks olarak kalmayı çabuk kabul edebileceği dile getirilmiştir. Mütteliklerin İstanbul'u terk etmesi halinde şehirdeki Ortodoksların da terk etme eğilimi gösterebileceklerine,⁷⁷ Mustafa Kemal'in İstanbul'a yerleşmesi halinde Patrikhane'nin Yunan topraklarındaki metropolitlikler ile her türlü idarî ilişkisinin kesileceğine dikkat çekilmiştir. İstanbul'un başpiskoposluk tahtının yanında Yunanistan'daki metropolitlik tahtlarının bulunmamasının, ekümeniklik konumunu sarsacağına işaret edilmiştir. Bu durumun yaşanması halinde ekümeniklik tahtının geleceği için iki seçenek önerilmiştir. Bunlardan birincisi Patrikhane'nin İstanbul'da bir Yunan kurumuna dönüşmesi, ikincisi ise geçici olarak özgür şehirlerden birine, örneğin Selanik'e taşınmasıdır.⁷⁸

Patrikhane'nin İstanbul'da bir Yunan kurumu olarak kalması hali değerlendirildiğinde bunun İstanbul'a Helen bir karakter vereceğine, ancak Türkiye ile Yunanistan arasında savaş çıkması halinde kurumun taşınması gerekeceğine dikkat çekilmiştir. Diğer durumda patriklik tahtı doğal merkezinden uzaklaşacaksa da, yaşananlar sebebiyle haklı addedilecektir. Patrikhanenin taşınması, daha önce kilise tarihinde yaşanmış bir durumdur.⁷⁹ Muhtırada nizamî açıdan buna herhangi bir engel bulunmadığı, Sen Sinod Meclisi'nde buna yetki verilmesinin yeterli olduğu ifade edilmiştir.⁸⁰

73 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_185-03.

74 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_185-04.

75 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_185-05.

76 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_185-06.

77 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_185-06.

78 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_185-07.

79 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_185-07.

80 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_185-08.

Muhtıranın sonunda Patrikhane'nin taşınmasından kilise ve Helenler için sağlanabilecek yararlar sıralanmıştır. Ekümenik Patrikhane'nin tüm Ortodoks sistemin lideri ve Helen ulusunun manevî gücü olarak değişmeden kalacağı, yabancı kiliselerle ilişkisini geliştirebileceği, belki de "İstanbul'un Türk boyunduruğundan kurtulması için ortak bir Balkan Federasyonu eylemine" gidilebileceği⁸¹ ve Rusya'nın da buna engel olmayacağı ifade edilmiştir. Tabii ki Patrikhane taşındıktan sonra Arnavut Kilisesi ile mücadele edildiği gibi Türk Ortodoks Kilisesi ile de mücadele edilmesi gerekecektir. Patrik sürgünde olsa bile İstanbul'da temsilcileri bulunacak ve bunlar Papa'nın temsilcilerinin sahip olduğu haklara sahip olacaklardı. Tüm bu uygulama ise gerçekleştirilecek olan antlaşmada düzenlenecekti.⁸²

Meletios 20 Kasım (7 Kasım) 1922 tarihinde Venizelos'a bir kez daha başvurmuştur. Kilise organlarına farklı yaklaşımların ifade edildiği üç özel muhtıra sunularak bunlar üzerinde tartışmalarının istendiğinden, ancak neticede tek ses halinde Patrikhane'nin merkezinin tarihî mekânında korunması için ne yapılması gerekiyorsa yapılması yönünde bir kararın beyan edildiğinden söz etmiştir. Meletios'un burada zikretmiş olduğu muhtıralar, daha önce vermiş olduğumuz 7366 sayısını taşıyan muhtıralardır. Meletios bu yazısında Venizelos'a bunlardan birincisinin Patrikhane organlarının bir üyesi olan Fermanoglu, ikincisinin Çatalca Metropoliti Yoakim ve üçüncüsünün kendisi tarafından kaleme alındığını ifade etmiştir. Yazının devamında Patrikhane'nin İstanbul'da kalması kararının akabinde Yunanistan, Sırbistan ve Romanya'nın Ortodoksluk merkezlerine çağrı yapıldığı ve kendilerinden Barış Konferansı'nın gelecekteki toplantısında "Ekümenik Patrikhane'nin ve buna bağlı Hıristiyanların kurtuluşu ve güvenliği için birlikte davranmalarının istendiği" bilgisi aktarılmıştır. Kaldı ki Patrikhane diğer Ortodoks kiliselerine de aynı çağrıda bulunmuştur.⁸³ Meletios nihayetinde Venizelos'tan da destek talep etmiştir.⁸⁴

Venizelos Arşivi'nde, Meletios'un Sırbistan Veliâhtı I. Aleksandros'a göndermiş olduğu 20 Kasım (7 Kasım) 1922 tarihli mektubu yer almaktadır. Mektup "tüm Ortodoksların lideri olan kutsal ekümeniklik tahtının temellerinin sarsıldığı" cümlesiyle başlamakta ve devamında Karadeniz, Anadolu ile Trakya'daki metropolitlerin, cemaatlerini kaybedeceklerinden dolayı ağlamakta oldukları ifade edilmektedir. Kilise tahtının tüm Ortodoks Hıristiyan halklar için yaşam kaynağı olduğunun, Helenlerin, Sırların, Romenlerin, Rusların, Bulgarların, Ukraynalıların, Çeklerin ve Polonyalıların Hıristiyanlık ışığını buradan aldıklarının, Osmanlı idaresindeyken Balkan halklarının millî bilinçlerini bu kilisenin çatısı altında koruduklarının altı çizilmektedir.⁸⁵ Rusya'nın Fener'in taleplerine cevap vermesinin olanaklı olmadığına işaret

81 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_185-08

82 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_185-09.

83 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_181-01.

84 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_181-02.

85 Atina Venizelos Arşivi, 719_01_182-01.

edilerek yazının sonunda, Barış Konferansı'nda Hıristiyanların güvenliği için Yunanistan, Sırbistan ve Romanya'nın birlikte hareket etmeleri istenmektedir.⁸⁶

2. Patrikhane Meselesinin Komisyonlarda Görüşüldüğü Dönemde Patrik Meletios'un Yaklaşımı

Bilineceği gibi Lozan Konferansı'nda Türk heyeti, aslında pazarlık gücünü arttırabilmek için⁸⁷ 16 Aralık 1922 tarihinde Mübadele Alt Komisyonu'na yazılı bir bildiri sunmuştur. Burada Patrikhane'nin yararlanmakta olduğu siyasi ayrıcalıkların ve kendisine organik bakımdan bağlı kurumların ortadan kalkmasından sonra varlık nedenini yitirmesi yüzünden, Türkiye dışına çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁸ Bu gelişmenin sonraki günü Embros Gazetesi'nde, mübadeleyle ilgili alt komisyonda Patrikhane konusunda Türklerle Yunanlar arasında son derece canlı tartışmaların geçtiği yazılmıştır. Türklerin Patrikhane'nin İstanbul'dan taşınmasını istediklerinin, oysa Patrikhane'nin İstanbul'dan gönderilmesi halinde hiçbir Yunan yetkilinin bu hükmü taşıyan bir antlaşmayı imzalamayacağına altı çizilmiştir. Yunanların Lozan Antlaşması'nda Patrikhane'ye dair bir hükmün yer almasını istemediklerine ve Patriklik tahtının iptalinden korkulduğuna dikkat çekilmiştir.⁸⁹ 17 Aralık (4 Aralık) 1922 tarihli Skrip Gazetesi'nde aynı konu ile ilgili olarak Yunan temsilci Kaklamanos'un "Patrikhane'nin İstanbul'dan uzaklaştırılmasının, Ortodoksların maddî ve manevî olarak başsız bırakılması anlamına geleceği"ne dair sözlerine değinilmiştir.⁹⁰

Yunan gazetelerinde Türk temsilcilerin Patrikhane'nin Türkiye sınırının dışına çıkarılmasını ifade etmelerinin ardından, Lozan'daki diğer devlet temsilcilerinin⁹¹ ve Hıristiyan devletlerin kamuoylarıyla kiliselerinin buna karşı olduklarını ilan ettiklerine dair haberler yer almıştır.⁹² Venizelos'un "Patrikhane'nin yıkıma uğraması, Yunanistan için de yıkım olacaktır" sözlerini

86 *Atina Venizelos Arşivi*, 719_01_182-02.

87 Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, C. 2, İşaret Yayınları, İstanbul, b.t.y., s. 288-289; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 28, 2. İnikat, 3. Celse, s. 6-7 aşağıdaki web adresinde yer almaktadır. <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/TUTANAK/GZC/d01/CILT01/gzc01001002.pdf>, (Erişim: 22.10.2015).

88 Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı – Tutanaklar, Belgeler*, Takım: I, Cilt: I, Kitap: I, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969, ss.337.

89 "Pos Diyefthetite To Zitima Tu Patriyarhiyu [Patrikhane Meselesi Ne Şekilde Ele Alınmaktadır], *Embros*, 17 Aralık (4 Aralık) 1922, s. 3.

90 "Den İpegrafi Sinthikin Ean Apomakrinthi To Patriyarhiyon [Patrikhane Uzaklaştırılacak Olursa Antlaşma İmzalanmayacaktır]", *Skrip*, 17 Aralık (4 Aralık) 1922, s. 4.

91 "İ Ameriki Antitassete Katigorimatikos İs Tin Apomakrinsin Tu Patriyarhiyu [Amerika Patrikhane'nin Uzaklaştırılmasına Kınayarak Karşı Çıkmaktadır]", *Skrip*, 17 Aralık (4 Aralık) 1922, s. 4.

92 "To Zitima Tu Patriyarhiyu [Patrikhane Meselesi]", *Skrip*, 19 Aralık (6 Aralık) 1922, s. 3; "Pos Tha Lithi To Patriyarhikon [Patrikhane Mevzuu Nasıl Çözülecek]", *Embros*, 19 Aralık (6 Aralık) 1922, s. 4; "Pro Tis Eksegerseos Tu Hristiyaniku Kosmu İs To Zitima Tu İkumeniku Patriyarhiyu [Hıristiyan Dünyasının Ekümenik Patrikhane Konusunda Ayaklanmasından Önce]", *Makedonia*, 22 Aralık (9 Aralık) 1922, s. 4.

sütunlarına taşımışlar,⁹³ diğer taraftan müttefiklerin önceliklerinin Boğazlar olması sebebiyle söz konusu taleplerinden dolayı Türkleri suçlamayabileceklerini yazmışlardır.⁹⁴ 23 Aralık (10 Aralık) 1922 tarihli Makedonia Gazetesi'nde Meletios'un Patrikhane'nin konumunu rahatlatmak adına Patriklik tahtından istifa etmeyi önerdiği ileri sürülmüştür. Bununla ilgili olarak, "*Fener çevreleri Patriğin istifası düşüncesine çok üzülmekle birlikte, Patrik Meletios'un istifasıyla Patrikhane'nin konumunun iyileşeceğini düşünmektedirler*" denilmiştir.⁹⁵ Ancak aynı gazete bir sonraki gün Meletios'un gitmediğini duyurmuştur.⁹⁶ Patrikhane konusunun alt komisyonda tartışıldığı dönemde Yunan basın organlarında Türklerin uzlaşmaz tutumlarına dair sayısız haberin de yer aldığını söylememiz gerekir.⁹⁷

25 Aralık (12 Aralık) 1922'de Embros Gazetesi'nde Yunan Dışişleri Bakanlığı'nda başbakan ve çeşitli bakanların katılımıyla bir toplantı gerçekleştirildiği bilgisi yer almıştır. Toplantı akabinde Yunan Başbakan'a Patrikhane ile ilgili görüşleri sorulduğunda yanıtı, hükümetin Patrikhane'nin İstanbul'dan gönderilmesini hiçbir zaman kabul etmeyeceği ve bu konuda geri adım atmayacağı, Patrikhane'nin "*yok edilmesini*" kabul edecek bir Yunan Hükümeti'nin de bulunmayacağı olmuştur. Aynı haberde Yunan Hükümeti'nin, Türklerle uzlaşılması ve barış adına Meletios'un Patriklik tahtını terk etmesini kabul edeceği de yazılmıştır. Haberde "*...Türkler daha önce de Patriğin seçilmesine karşı çıkmışlar, ancak yine de Patrik seçilmişti. Bundan dolayı Yunan Hükümeti, şimdiki Patriğin tahtından inmesini ve var olan ayrıcalıklarla kilise kanunları uyarınca yeni Patrik seçimini kabul edecektir*" cümlesi yer almış, Yunanistan'ın tüm dünyanın ve kiliselerin manevî desteğine sahip olduğunun altı çizilmiştir.⁹⁸ Aynı bilgi 26 Aralık (13 Aralık) tarihli Embros nüshasında da tekrarlanmış, Yunan Hükümeti'nin almış olduğu kararın Venizelos'a da bildirildiğine ve Meletios'un tahtı bırakabileceği ile ilgili kararın "*Yunan Hükümeti'nin Türkler karşısındaki son adımı olduğuna*" vurgu yapılmıştır.⁹⁹ Nitekim 26 Aralık 1922 oturumunda Yunan

93 "*İ Turki Den Tha Ektesun Osa Ke An Analavun Dia To Patriyarihikon [Türkler Hiçbir Şekilde Patrikhane Konusundaki Yükümlülüklerini Yerine Getirmeyeceklerdir]*", *Makedonia*, 21 Aralık (8 Aralık) 1922, s. 4.

94 "*E Disheriye İs To Patriyarihikon [Patrikhane Meselesinde Sıkıntılar]*", *Makedonia*, 22 Aralık (9 Aralık) 1922, s. 4.

95 "*Tha Paretithi O Patriyaris? [Patrik İstifa Edecek Mi?]*", *Makedonia*, 23 Aralık (10 Aralık) 1922, s. 3.

96 "*O Patriyaris Meletios Den Fevgi [Patrik Meletios Gitmiyor]*", *Makedonia*, 24 Aralık (11 Aralık) 1922, s. 4.

97 "*Pos Dehonte To Patriyarihikon [Patrikhane Meselesini Nasıl Kabul Ediyorlar]*", *Embros*, 24 Aralık (11 Aralık) 1922, s. 3; "*İ Turki Pantote Adyalakti [Türkler Her Zaman Değişmez Tutum İçindedirler]*", *Embros*, 25 Aralık (12 Aralık) 1922, s. 4; "*To Zitima Tu Patriyarihiyu [Patrikhane Meselesi]*", *Embros*, 1 Ocak 1923 (19 Aralık 1922), s. 4.

98 "*İ Kivernisi Apefasise Na Antisti İs Ton Ektopismon Tu Patriyarihiyu [Hükümet Patrikhane'nin Yerinden Edilmesine Karşı Çıkmaya Karar Vermiştir]*", *Embros*, 26 Aralık (13 Aralık) 1922, s. 4.

99 "*Diyeivasti İs Tin Lozannin İ Apofasis Tis Kiverniseos Dia To Patriyarihiko Zitima [Hükümetin Patrikhane Konusundaki Kararı Lozan'a Bildirilmiştir]*", *Embros*, 26 Aralık (13 Aralık) 1922, s. 4.

Temsilci Heyeti alt komisyona bir bildiri sunarak, Türk Temsilci Heyeti'nin iddialarını kabul etmediğini açıklamıştır. Bunun üzerine devreye giren Fransız Temsilci Heyeti, Patrikhane'nin dünya işlerine ilişkin haklarına son verilerek İstanbul'da bırakılması ilkesine dayanan bir anlaşmayı incelemelerini Türk ve Yunan heyetlerine tavsiye etmiştir.¹⁰⁰

Bu arada Patrik Meletios 25 Aralık (12 Aralık) 1922 tarihinde Venizelos'a hitaben bir mesaj kaleme almış, ancak belge 1 Ocak 1923 (19 Aralık 1922) tarihinde Venizelos'a ulaşmıştır. Meletios'un bu mesajı, Kutsal Sinod'da Patrikhane'nin İstanbul'dan taşınmasına dair yapılan görüşmeyle ilgilidir. Meletios kendisinde, Mudanya Mütarekesi itibarıyla Patrikhane'nin İstanbul'dan taşınabileceği görüşünün hasıl olduğunu, bu görüşünü Patrikhane organlarıyla paylaştığını, ancak konuyla ilgili olarak kendisine konunun şu anda işitilmesinin İstanbul [Rum] halkını paniğe sevk edeceğinin ve Türkleri cesaretlendireceğinin ifade edildiğini dile getirmektedir. Meletios düşüncesinin Venizelos tarafından kabul edilmesi halinde, İstanbul'daki Ortodoks başpapahtarının da, taşradakilerin de bunu kabul edebileceklerini umabileceğinin altını çizmektedir.¹⁰¹

İstanbul'daki Yunan Yüksek Komiseri Kanellopulos, 28 Aralık (15 Aralık) 1922'de Venizelos'a Meletios'un bir takım taleplerini sıraladığı telgrafını iletmiştir. Meletios burada Lord Corzon'un tavrının kendisini rahatlattığını ifade ettikten sonra, "*Ekümenik Patriğin tüm Ortodoks kiliselerin lideri olmasını ve Patriklik tahtında Türk Hükümeti karşısında oturabilmesini, Türk Devleti dışındaki cemaatiyle ilişkilerinde Katolik Kilise'nin liderinin de olduğu gibi özgür olmasını sağlayacağınızı umut ediyoruz*" cümlesine yer vermiştir. Meletios'un Venizelos'a son sözleri "*Ortodoksluk adına bunu istiyorum*" olmuştur.¹⁰²

Diğer taraftan aynı tarihte Yunan basın organları Kaklamanos'un Yunanistan'ın Patrikhane konusunda neden geri adım atmayacağı ile ilgili beyanname okuduğunu ve Fransızların iki tarafı uzlaştırıcı bir çözüm önerdiklerini, İngiliz ve İtalyanların Türklerle Yunanlara diyalog tavsiye ettiklerini duyurmuşlardır.¹⁰³ 29 Aralık (16 Aralık) 1922'de Yunan basın organlarında Meletios'un İstanbul'da bulunan "*Eleftheron Vima*" Gazetesi muhabirine verdiği beyanat yer almıştır. Meletios beyanatında, Patrikhane konusunda kilisenin ve Helen ulusunun lehine bir çözüm üretilmemesi halinde, "*bunun kendisinin istifayı düşünmesine izin vermeyeceğini*" dile getirmiş ve istifasının İstanbul Rum halkını umutsuzluğa sevk edeceğini iddia etmiştir.¹⁰⁴ İlginçtir ki 1 Ocak 1923 (19 Aralık 1922) tarihli Makedonia'da, "*Akşamüstü burada, İstanbul'da Patriğin Türk*

100 Meray, a.g.e., s. 338-339.

101 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_318_60.

102 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_034_031.

103 "İ Ellas Den İpohori Epi Tu Patriyarihiko Zitimatatos [Yunanistan Patrikhane Meselesinde Geri Adım Atmıyor]", *Embros*, 28 Aralık (15 Aralık) 1922, s. 4; "To Patriyarihiko Zitima [Patrikhane Meselesi]", *Skrip*, 28 Aralık (15 Aralık) 1922, s. 4.

104 "Dilosis Tu Patriyarkhu Meletiyu [Patrik Meletios'un Beyanlatları]", *Makedonia*, 29 Aralık (16 Aralık) 1922, s. 3.

kitleleri tarafından öldürüldüğünün söylentileri dolaşmıştır. Ancak sabah saatlerine kadar bu haberi doğrulayacak en ufak bir telgraf alınmamıştır” cümleleriyle bir haber yayınlanmıştır.¹⁰⁵ Bu dönemde Yunan basın organları, Türk basın organlarında yer alan Meletios aleyhine yazıları da sütunlarına taşımışlardır.¹⁰⁶

1923 yılının ilk günlerinde Meletios, Yunan heyetine Patrikhane konusunda danışmanlık yapmak üzere Lozan’da bulunan Akşehir Metropolitleri Germanos’a hitaben mesajlar göndermiştir. Bunlardan biri 5 Ocak 1923 (23 Aralık 1922) tarihli olup, bu mesaja Patrikhane meselesinin çözümüne ilişkin tasarımı öğrendiklerinden ve Türkiye’de Fener Ortodoks Rum Patrikhanesi’ne bağlı metropolitliklerin sahip oldukları hakların korunması için konferans çevrelerine sözlü mesajlar verilmesi gerektiğinden söz etmektedir. Meletios önerilerin sadece İstanbul Başpiskoposluğu ile ilgili olduklarının söylenmesinden çekinmekte ve azınlıklar başlığı altında bu metropolitliklerin haklarından söz edilmesini istemektedir.¹⁰⁷

6 Ocak 1923 (24 Aralık 1922) tarihli Makedonia’da, Patrikhane’nin neden İstanbul’da kalması gerektiğine dair son derece ayrıntılı bir yazı yer almıştır. Yazıda Patrikhane’nin asırlık bir kurum olarak ve bir Rum azınlık bırakılacağına göre Türkiye’de kalması gerektiği, Patrikhane’nin ister Türk topraklarında, isterse dışında olsun Türkiye’deki Ortodoksların lideri olmaya devam edeceği ifade edilmiştir. “...Türkiye, Hıristiyanlarının liderinin başka bir devletin etkisinde kalacağı ve belki yarın düşmanı olacağı bir devletin topraklarında kalmasına nasıl izin verecektir? Ortodoksların manevi liderini yakınında tutması, onu takip etmesi, ona yön vermesi, işbirliğine gitmesi ve yakın temas halinde olması kendisi için daha tercih edilir ve medenice bir şey değil midir?” denilmiştir. Devletlerin sadece maddî güç ile yaşayamayacakları, manevî güce ve bir ışıltıya da ihtiyaç duydukları dile getirilmiş ve Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin İstanbul’da Türk [Osmanlı] idaresinden de eski olduğuna dikkat çekilerek “bu kurum çıktığı ortama değer katmaktadır” değerlendirmesinde bulunulmuştur.¹⁰⁸

Alt komisyonda çözümsüzlüğe giren Patrikhane meselesi 10 Ocak 1923’te birinci komisyona getirilmiş, komisyonda Lord Curzon’un Patrikhane’nin siyasal niteliğinden sıyrılması ve sadece dinî bir kurum olarak İstanbul’da kalmasıyla ilgili teklifi görüşülmüş, neticede bu teklif Türk heyeti tarafından da kabul görmüştür.¹⁰⁹ Tahmin edileceği gibi komisyon toplantısı

105 “Ekikloforisen İ Fimi Oti Efonefthike O Patriyaris İpo Tu Turkiku Ohlu [Patriğin Türk Kitleleri Tarafından Katledildiğine Dair Söylenti Dolaştı]”, *Makedonia*, 1 Ocak 1923 (19 Aralık 1922), s. 4.

106 “İvristikon Arthron Turkikis Efimeridos Eks Aformis Ton Diloseon Tu İkumeniku Patriyaru [Ekümenik Patriğin Beyanatları Vesilesiyle Türk Gazetesinin Hakaret Eden Makalesi]”, *Makedonia*, 3 Ocak (21 Aralık) 1922, s. 2.

107 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_355_45.

108 “Peri To Patriyarihikon [Patrikhane Meselesi İle İlgili]”, *Makedonia*, 6 Ocak 1923 (24 Aralık 1922), s. 1.

109 Meray, *a.g.e.*, ss. 324-332.

ile ilgili gelişmeler, sonraki günlerde Yunan basın organlarının sütunlarında yer bulmuştur.¹¹⁰ Ancak daha ilginç olanı, Embros Gazetesi'nde 11 Ocak 1923 (29 Aralık 1922) tarihinde yer alan Meletios ile gerçekleştirilmiş bir mülakattır. Patriğe siyasi ayrıcalıkların kaybedecek olursa Patrikhane'nin konumunun ne olacağı sorusu yöneltilmiştir. Meletios, Patriğin Osmanlı İdaresi'nde tüm Rum milletini temsil ettiğine, ancak "*yeni Türkiye'de*" halifeliğin saltanattan ayrıldığına dikkat çekmiştir. Yeni koşulları takip etmek ve Patrikhane'nin de sadece kilise faaliyetleriyle sınırlanmak zorunluluğunu ifade etmiştir. "*Ancak bu konuda Patrikhane, bugüne kadar siyasi olarak temsil ettiği, barış ve güvenliğini sağlamak zorunda olduğu azınlığın sadece dinî olarak değil, ulusal olarak da var olması hakkını yitirmeyeceğinin güvencesini almak istemektedir. Eğer Lozan Antlaşması bu iki konuyu içerecek olursa, Patrikhane kendisine Fatih Sultan Mehmet tarafından verilmiş olan ayrıcalıkların kaybetmeye tahammül edecektir. Ancak bu gerçekleşmezse itirazlar ve talepler gelmeye devam edecektir*" demiştir. Meletios devamında Doğu Kilisesi'nin zaafa uğradığı tezini reddetmiş, tam tersine büyük dinî kurumun canlılığına olan inancını beyan etmiştir. "*Hıristiyanlar arasındaki yardımlaşmanın en ufak bir işaretini ortaya koymadığı*" gerekçesiyle Papa'yı eleştirmekten de geri durmamıştır.¹¹¹

Yunan basın organlarında Meletios'un Türkler tarafından sevilmediği gerekçesi ile istifasının istenebileceğinin yazıldığı¹¹² ve Türk gazetelerinin bu konudaki yazılarına yer verildiği¹¹³ günlerde Meletios, Lozan'daki Patrikhane ve Yunan temsilcileri ile iletişimini sürdürmüştür. Öyle ki Venizelos ve Kaklamanos'a gönderdiği yazısında Barış Konferansı'nda kiliseye verdikleri destekten dolayı minnetlerini sunmuş,¹¹⁴ ancak aynı tarihi taşıyan Lozan'daki Patrikhane temsilcilerine yazılmış bir başka yazısında Anadolu'da Hıristiyanların silah altına alındıklarını ifade etmiştir. "*Türkiye'de Hıristiyanların askere alınması demek, onların amele hizmetlerine alınması demektir*" dedikten sonra, hizmetin zorunlu tutulması halinde yerine getirilmesini gerekli gördüğü bir takım taleplerini sıralamıştır. Bu talepleri din adamları, ilahiyat okuyanlar ve eğitimcilerin söz konusu hizmetin dışında tutulmaları, askerî hizmetten kaçmak adına din değiştirme konusunun engellenmesi, askerlerin dinî vecibelerini yerine getirmelerinin sağlanması, az sayıda dahi olsa Hıristiyan astsubaylara yer verilmesi, silah altındakilerin ailelerine ve savaş yetimlerine yardım

110 "To Patriyarhiyon Parameni Os Katharos Thriskeftikon İdrima [Patrikhane Temiz Dini Bir Kurum Olarak Kalıyor]", *Embros*, 11 Ocak 1923 (29 Aralık 1922), s. 4; "İ Lisis Tu Patriyarhiku [Patrikhane Meselesinin Çözümü]", *Embros*, 12 Ocak 1923 (30 Ocak 1922), s. 3.

111 "İs To Fanarion Sinentevksin Me Ton İkumenikon Patriyarhin [Fener'de Ekümenik Patrik İle Mülakat]", *Embros*, 11 Ocak 1923 (29 Aralık 1922), s. 2.

112 "Peri Tin Diyaskepsin Tis Lozannis [Lozan Konferansı İle İlgili]", *Skrip*, 13 Ocak 1923 (31 Aralık 1922), s. 4.

113 "Peri Tin Apofasistisan Paramonin Tu Patriyarhu [Patriğin Kalması Kararı İle İlgili]", *Makedonia*, 23 Ocak (10 Ocak) 1923, s. 2; "İ Mania Ton Kata Ton Romyon Ke Tu Patriyarhu [Rumlara ve Patriğe Karşı Cinnetleri]", *Makedonia*, 16 Şubat (3 Şubat) 1923, s. 2.

114 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_035_14.

edilmesidir.¹¹⁵ Meletios 24 Mart 1923'te de Akşehir Metropoliti'ne bir telgraf göndermiş ve Patrikhane'nin "arda kalan" faaliyetlerini özgürce icra edebilmesi için, imzalanacak barış antlaşmasına bununla ilgili madde ilave edilmesini gerekli gördüğünü ifade etmiştir.¹¹⁶

3. İstifa Etmesine Yönelik Baskılar Karşısında Patrik Meletios'un Yaklaşımı

Bir önceki bölümde de işaret ettiğimiz gibi 1922 yılı Kasım ayı itibariyle Yunan basınında Meletios'un istifasının Rumların konumunu rahatlatacağına ve Yunan Hükümeti'nin de yeni Patrik seçimini kabul edebileceğine dair yazılar yer almıştır. Nitekim İstanbul'da kalmayı düşünen ve bu nedenle BMM Hükümeti ile işbirliği içinde olunması gerektiğine inanan kimi Rumlar, 1 Haziran 1923'te Patrikhane'ye baskın yapmışlardır. Olay Galata Rum Kilisesi mütevellisi boya tüccarı Damianos Damianidis liderliğinde gerçekleşmiş ve protestocular Meletios'a saldırarak istifa etmesi için kendisine üç günlük bir süre tanımışlardır. Yaşanan olaylar BMM Hükümeti tarafından yakından izlenmekle birlikte, gelişmelerin Rumlarla ilgili olduğu düşünülerek müdahaleden kaçınılmıştır. Bu gelişme Meletios ile ilgili İstanbul Rumları arasındaki görüş ayrılıklarını da su üstüne çıkarmıştır. İstanbul Rumlarından bazıları Meletios'un yanında tavır almışlardır.¹¹⁷

Lozan'daki Yunan temsilcilerine 1 Haziran'da iki ayrı telgraf gönderen Yunan Başkonsolosu Aggelos Anninos, gelişmelerle ilgili şunları dile getirmiştir: "Türk yanlısı" olan 300 kadar protestocu Damianidis liderliğinde sabah saat on bir sularında ve Meletios'un Panortodoks bir toplantıya başkanlık ettiği sırada Patrikhane'ye gelmişlerdir. Meletios istifa etmeyi reddedince çekiştirerek zorla Patrikhane'den çıkarmak istemişler ve Patriğin yüzünü morartmışlardır. Olay anında baygınlık da geçiren Meletios'a protestocular istifa etmesi için üç günlük bir süre tanımışlardır. "Türk polisinin gelişmelere tahammül göstermesi" sebebiyle Anninos, müttefik kuvvetlerinden yardım istemiştir. Öyle ki daha büyük taşkınlıkların yaşanması Fransız ve İtalyan birimlerinin zamanında müdahalesi ile önlenmiştir. Anninos'un gelişmeler esnasında Türk polisinin Patrikhane'nin tüm dairelerine girmiş olduğu sözlerinden, bu konudaki hassasiyeti hissedilmektedir.¹¹⁸

İstanbul'daki bu gelişmeler Yunan basınında, "Türk kitlelerinin Patrikhane'ye karşı miting gerçekleştirdiği" şeklinde yanlış ve abartılı cümlelerle yansıtılmıştır.¹¹⁹ Protestocuların İstanbul Rumlarının en alt sosyal sınıflarından

115 Atina Venizelos Arşivi, 173_035_15.

116 Atina Venizelos Arşivi, 173_036_50.

117 Meletios'a karşı Damianos Damianidis liderliğinde gerçekleştirilen protesto eylemi Uğur Üçüncü'nün makalesinde ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Bkz. Üçüncü, a.g.m., ss. 211-216.

118 Atina Venizelos Arşivi, 173_039_33; 173_039_34.

119 "O Turkikos Ohlos Kata Tu Patriyahiyu [Türk Kitleleri Patrikhane'ye Karşı]", Embros, 2

geldikleri, Meletios'a saldıranların "Karamanlılar" oldukları ve Kayseri Metropoliti Nikolaos'u Patrik yapmak istedikleri yazılmıştır. Patriğin cemaatin bu kadar dar kesiminden gelen gayri resmi tehditlere uymayı reddettiğine ve protestocular haricindeki İstanbul Rum cemaati ile organlarının gelişmeleri kınayarak Meletios'a bağlılıklarını ifade ettiklerine dikkat çekilmiştir.¹²⁰

Lozan'daki Yunan temsilcilerine göndermiş olduğu 867 sayılı ve 2 Haziran 1923 tarihli telgrafında Anninos, Meletios'u ziyaret ettiğinden ve gelişmeleri kendisinden detaylı bir şekilde dinlediğinden söz etmiştir. Meletios Anninos'a özellikle "Türk polisinin tutumundan" dolayı şikâyetinde bulunmuş, konuyu Ortodoks devletlere de bildireceğini, bu tip gelişmelerin Patriğin ve Patrikhane'nin sorumluluklarını yerine getirmesi önünde bir engel teşkil ettiklerini ifade etmiştir.¹²¹ Anninos aynı tarihi taşıyan bir başka telgrafında düzenin sağlanması akabinde konsolosluk kâtiplerinden Liyanopulos ve Pallis'i Meletios ile görüşmeye gönderdiğini ve Meletios'un bu kişilere Patrikhane'den zorla götürülmek istendiğini söylediğini dile getirmiştir.¹²²

4 Haziran 1923 akşamı verilen sürenin dolması ile birlikte muhalifler Patrikhane'yi yeniden protesto etmişlerdir.¹²³ Aynı gün Anninos, Patrikhane'de yaşanan gelişmelerle ilgili Kutsal Sinod'un raporunu Lozan'daki Yunan temsilcilerine bildirmiştir. Bu raporda özellikle Türk polisinin Patrikhane'nin zorlanması karşısındaki tutumundan şikâyet edilmiş, Patrik ile Patrikhane çalışanları için dokunulmazlık talep edilmiştir.¹²⁴ Anninos kanalıyla Venizelos'a gönderilen 7 Haziran 1923 tarihli telgrafında Meletios, "1 Haziran olayları ile ortaya çıkmış olan koşullarla ilgili tam bilgili olmadığımız fikriyle avunuyorum" diyerek sitemde bulunmuş ve Patrikhane organlarını istifasını kabul etmeleri konusunda ikna etmesinin gücünün üzerinde olduğunu iddia etmiştir. Meletios benzer sahnelerin yeniden yaşanmasının ihtimal dâhilinde olduğunu söyleyerek, Venizelos'tan istifası sonrası olabileceklere ışık tutmasını istemiştir.¹²⁵

Haziran ayı ortalarında Yunan basın organlarının Meletios ile ilgili yaklaşımlarında bir kafa karışıklığı hissedilmektedir. Örneğin Rum cemaatine ait bir takım heyetlerin ve müttefik devletlerin kimi temsilcilerinin Patriğin huzuruna çıkarak bağlılık ya da hürmetlerini ifade ettiklerini sütunlarına taşımışlar ve Meletios'un Patrikhane meclislerinin üyelerine hitaben "özveri tek danışmanımız olmalıdır" dediğini kaydetmişlerdir.¹²⁶ Diğer taraftan aynı günlerde

Haziran 1923, s. 4.

120 "Pos Egeneto İ Epithesis Kata Ton Patriyarihyon [Patrikhane'ye Karşı Saldırı Nasıl Gerçekleşmiştir]", *Embros*, 3 Haziran 1923, s. 4.

121 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_039_39.

122 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_039_40.

123 Üçüncü, *a.g.m.*, s. 216.

124 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_039_45.

125 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_039_61.

126 "Ta Apotelesmata Tis Kata Tu Patriyarhu Epitheseos [Patriğe Karşı Saldırının Sonuçları]", *Makedonia*, 10 Haziran 1923, s. 1; "Pia İne İ Katastasis Ton Patriyarihyon [Patrikhane'nin Durumu Nedir?]", *Makedonia*, 11 Haziran 1923, s. 1.

Yunan basınında Meletios'un hemen Mısır vapuru "Famaka" ile önce Midilli'ye gideceği, ardından Aynoroz'daki Milopotamos Manastırı'na çekileceği de yazılmıştır.¹²⁷

Yunan Başkonsolosu Anninos tarafından 20 Haziran 1923'te Kutsal Sinod'a Venizelos'un telgrafı iletilmiştir. Bu telgrafta Venizelos Patrik ve Patrikhane çalışanlarının dokunulmazlığı adına yeni güvenceler almasının imkânsız olduğunu belirtmiş, "İtalya'daki Vatikan'ın konumunu Fener'e de verecek olan bu dokunulmazlığı sadece zafer kazandığımız bir savaş akabinde talep edebilir ve belki başarabilirdik. Oysa bugün ne yazık ki sadece küçük Yunanistan'a değil, tüm Hıristiyan dünyasına karşı savaş kazandığımızı ifade eden bir Türkiye ile barış müzakereleri gerçekleştiriyoruz. Şu anda Büyük Devletler, vatandaşlarının Türkiye'de sahip oldukları tüm güvenceleri terk ediyorlar. Gerçekten de Büyük Kilise için kilise ayrıcalıkları ile dahi sahip olmadığı yeni güvenceler istenmesi nasıl düşünülebilir?" demiştir. Rumların Türkiye'deki yeni yaşam koşullarına uyum sağlamaları gerektiğine ve bunun ilk koşulunun da Türklere antipatik gelen Meletios'un ayrılması, "Kiliseye ve [Helen] ulusuna bağlı olmakla beraber olabildiğince egemenlik sahibine daha az antipatik gelecek yeni bir Patriğin seçilmesi" olduğuna işaret etmiştir. Venizelos, patriklik tahtında kalmasının iyi sonuçlar getirmeyeceği düşüncesiyle Meletios'un derhal istifa etmesi ve müttefikler İstanbul'dan ayrılmadan yeni Patriğin seçilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Seçimin müttefiklerin İstanbul'u terk etmesi sonrasına bırakılmasını tehlike olarak yorumlamıştır. Venizelos'un son sözleri, Patriğin "gereksiz bir özveride" bulunarak tahtta kalma kararını onaylamadığı olmuştur.¹²⁸

Diğer taraftan Meletios, Lozan'daki Patrikhane temsilcileri Akşehir Metropoliti Germanos ile Aggelos İoannidis'e gönderdiği 21 Haziran 1923 tarihli mesajında, pasaport çıkarmak için konsolosluk ve gitmek için buharlı gemilerin önlerinde toplandığı kritik günlerde, Patriğin istifa etmeyi düşündüğü fısıltısının dahi Rum halkı üzerinde öngörülemez neticeleri olabileceğine ve panik yaratabileceğine dikkat çekmiştir. Meletios Patriğin, Sinod üyelerinin ve Patrikhane danışmanlarının yerlerinde kalarak Rum halkının gitmekten alıkonması görüşündedir.¹²⁹ Meletios, Ermeni Patriği Zaven'in istifasının ulusuna bir yarar sağlamadığına,¹³⁰ tahtta Patrik bulunmadığı takdirde Ortodoks Kilisesi'nin bir mahalle papazı tarafından idare edildiğinin görülebileceğine işaret etmiştir. Patrikhane organları ve danışmanlarının kendisi ile aynı görüşte olduklarının ve antlaşma yazılıp uygulamaya konmadan Patrik değişiminin görüşülmesine, hatta bunun düşünülmesine dahi karşı olduklarının altını çizmiştir. Yunan Hükümeti'nin Patrikhane ve Patrik ile ilgili almış olduğu karara da değinen Meletios, Patrikhane organlarının "Patrikhane'nin şahsi meselelerinde Atina Hükümeti'nin kararlarına bağlı" gösterilmesinin ve görünmesinin kiliseye,

127 "O Patriyaris Anahori Simeron Ek Konstantinupoleos [Patrik Bugün İstanbul'dan Ayrılmaktadır]", *Embros*, 10 Haziran 1923, s. 6.

128 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_040_008.

129 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_356_36-01.

130 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_356_36-02.

Helen ulusuna, Ortodoks Balkan Devletlerine ve Büyük Devletlere yarar sağlamayacağını düşündüklerini ifade etmiştir. Meletios'a göre bu durumda, "Ortodokslar ve Avrupalılar nezdinde Türklerin, Patrikhane'nin Yunan çıkarlarına hizmet eden, ancak Ortodoksluk çıkarlarına hizmet etmeyen ve Panhuristiyan bir kurum olmadığı ile ilgili iddiaları" değer kazanacaktır.¹³¹ Kaldı ki Atina Hükümeti Patriğin şahsı ve konumu ile resmi olarak ilgileniyor görüldüğü sürece ruhban olmayan Patrikhane danışmanlarının konumu zorlaşacak, onların Türkiye'deki Rum Ortodoks halkının çıkarları için değil de, Yunan Devleti'nin çıkarları için hizmet eder gibi görünmelerine sebep olacaktır. Meletios, kendisinin Patrikhane organları önünde her an kilisenin hizmetinde olduğunu, istifasının Kilise ve Helen ulusu adına gerekli görülmesi halinde buna özveri anlamı yüklemeyen yapacağını dillendirdiğini ifade etmiştir. Çünkü Meletios'a göre, "bu koşullarda asıl özveri, var olan tehlikeler içinde hizmetin devam etmesidir".¹³² İlginçtir ki Meletios'un düşüncelerini bu sözlerle ifade ettiği gün Embros Gazetesi'nde, "İstanbul'daki son derece güvenilir bir kaynaktan" alınan bilgilere göre Meletios'un istifa etmeye karar verdiği duyurulmuştur.¹³³

Anninos Lozan'daki Yunan Dışişleri Bakanı Aleksandris'e gönderdiği 27 Haziran 1923 tarihli telgrafında Meletios ile şahsen görüştüğünü ve Meletios'un yetkilerini Kutsal Sinod'a devrederek İstanbul'dan ayrılacağını dile getirilmiştir. Telgrafta Kutsal Sinod'un Türk yetkililerinden Patrik seçiminde uygulanacak kuralları öğrenmeye çalıştığına, seçimle ilgili aksilik çıkması halinde Aynoroz'a gidecek olan Meletios'un patriklik yetkilerini korumaya devam edeceğine işaret edilmiştir. Ayrıca Meletios Anninos'tan, emrine bir kruvazör verilmesi için İngiliz Yüksek Komiserliği ile diyaloga geçmesini istemiştir.¹³⁴ Üstteki satırları, yeni koşullar karşısında Meletios'un Türk Hükümeti'nin tavrından çekindiği ve belirsizlikler ortadan kalkmadan istifa etmek istemediği gibi okumak da mümkündür. Ancak Venizelos 30 Haziran 1923'te Patriğin istifasını ertelemesi görüşüne katılmadığını bildirmiştir.¹³⁵ Aynı gün Makedonia Gazetesi'nde Venizelos'un tavsiyeleri akabinde Meletios'un istifa etmeye karar verdiğiyle ilgili bir haber yayınlanmıştır.¹³⁶ 3 Temmuz'da Embros Gazetesi'nde yayınlanan bir başka haberde ise, Patrikhane organlarının henüz Meletios'un istifa dilekçesini almadıkları, ancak güçlü gelişmeler olduğu için bunu şüphesiz kabul edecekleri yazılmıştır. Meletios'un sadece Venizelos talep ettiği için İstanbul'dan ayrılacağı ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin iyileşmesine engel olmak istemediği dile getirilmiştir.¹³⁷

131 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_356_36-03.

132 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_356_36-04.

133 "O İkümenikos Patriyaris Paretite [Ekümenik Patrik İstifa Etmektedir]", *Embros*, 21 Haziran 1923, s. 4.

134 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_040_024.

135 *Atina Venizelos Arşivi*, 173_321_45.

136 "İ Paretisis Tu Meletiyu Katopin Sistaseos Tu Venizelu [Venizelos'un Tavsiyesi Akabinde Meletios'un İstifası]", *Makedonia*, 30 Haziran 1923, s. 4.

137 "Ta Etya Tis Parethiseos Tu Patriyaru Meletiyu [Patrik Meletios'un İstifasının Sebepleri]", *Embros*, 3. Temmuz 1923, s. 6.

Anninos 1923 yılının ilk haftalarında Lozan'daki Yunan temsilcilerine gönderdiği telgraflarında, Meletios ile ilgili gelişmeleri nakletmiştir. Anninos'un Lozan'a birbiri ardı sıra gönderdiği bu telgraflardan, Meletios'un kararsız tutumunun gerek Lozan'daki, gerekse İstanbul'daki Yunan yetkililerini kaygılandığı anlaşılmaktadır. Öyle ki 2 Temmuz'da Meletios'un ayrılması konusunda yetkili organın Kutsal Sinod olduğunu ve Meletios'un kendisine Aynoroz'a gitmek istediğini beyan ettiğini yazmıştır.¹³⁸ Anninos 4 Temmuz tarihli telgrafında Meletios'un 5-6 gün içinde Aynoroz'a hareket edeceği ve bir aylık hava değişimi izni kullanacağı notunu düşmüştür.¹³⁹ 6 Temmuz tarihinde Patriğin İstanbul'dan ayrılışının ertelendiğinden, bu erteleme ve iptaller sebebiyle kendisinin Patriğin ne zaman ayrılacağını bilemediğinden söz etmiştir. Diğer taraftan İngilizler de Londra'nın onayı ile Aynoroz'a gitmesi emri verilen geminin Pazar gününden sonra olmayacağını kendisine bildirmişlerdir.¹⁴⁰ 10 Temmuz'da Meletios'un Mısır hattı aracılığıyla Midilli'ye, oradan kendisine tahsis edilecek bir muhrip ile doğrudan Aynoroz'a gideceğini kaleme almıştır.¹⁴¹ Yine aynı gün bir başka telgrafla ise Patriğin akşamüstü ayrıldığı bilgisini iletmiştir.¹⁴²

İstanbul'dan ayrılışı sonrasında Yunan basın organlarında Patriğin nasıl ve nereye gittiği ile ilgili haberler yer almıştır. Patriklik tahtını Kutsal Sinod'a emanet ederek ve üç aylık hava değişimi izniyle Midilli'ye hareket ettiği¹⁴³ ve son derece duygusal bir şekilde uğurlandığı yazılmıştır. Ayrılışından önce kendisi için bir tören gerçekleştirilmiş, Kayseri Metropoliti Nikolaos'un konuşması akabinde kendisine iki başlı kartal figürü içeren altın bir haç hediye edilmiştir. Midilli'de kalabalık bir kitle tarafından karşılanmış ve söz aldığı anda "sessizliğe çekilmek istediğini" söylemiştir.¹⁴⁴ Yunan basınında Patriğin İstanbul'dan ayrılışını trajedi olarak yorumlayan yazarlar olmuştur.¹⁴⁵

Selanik gazetesi olan Makedonia 16 Temmuz'da Meletios ile bir gün önce gerçekleştirilen görüşmeyi yayınlamış ve kendisinin Patrikhane'nin Selanik'e taşınmasını gerekli gördüğüne işaret etmiştir. Aynı yazıdan Meletios'un hangi manastırda kalacağına dair bir merak olduğu da anlaşılmaktadır.¹⁴⁶ Hatta Makedonia'da "Nikos Brayt" imzası ile Aynoroz'da Meletios'un peşine düşen muhabirlerin serüvenleri anlatılmış, bu muhabirlerin birkaç manastırı dolaştıktan sonra en nihayetinde kendisini Aynoroz'un merkezi (başkenti)

138 Atina Venizelos Arşivi, 173_040_036.

139 Atina Venizelos Arşivi, 173_040_047.

140 Atina Venizelos Arşivi, 173_040_055.

141 Atina Venizelos Arşivi, 173_040_088.

142 Atina Venizelos Arşivi, 173_040_089.

143 "İ Anahorisıs Tu Patriyarhu [Patriğin Ayrılması]", *Makedonia*, 11 Temmuz 1923, s. 4.

144 "İ Afiksis Tu Patriyarhu İs Tin Mitilinin [Patriğin Midilli'ye Ulaşması]", *Makedonia*, 12 Temmuz 1923, s. 4.

145 "Patriyarhiki Tragodia [Patriklik Trajedisi]", *Embros*, 14 Temmuz 1923, s. 4.

146 "Krinete Anagkea İ Metafora Tu Patriyarhiyu İs Tin Thessalonikin [Patrikhane'nin Selanik'e Taşınması Gerekli Görünmektedir]", *Makedonia*, 16 Temmuz 1923, s. 1.

sayılan Karies'te buldukları dile getirilmiştir. Muhabirler Karies'e giden yola, Meletios'un üzerlerinde yürümesi için defneler serilmiş ve altından geçmesi için geçici bir zafer kemeri yapılmış olduğunu görmüşlerdir. Meletios muhabirleri "Söyleyecek bir sözüüm yok" cümlesi ile karşılaşmış ve ancak üç metreden fotoğraf almalarına izin vermiştir. Patrikhane meselesinin duygusallıkla değil, olumlu yaklaşılarak çözülmesi gerektiğine temas etmiş ve Patrikhane için en uygun yerin Selanik olduğunu düşündüğünü, görüşlerini muhtıra ile Yunan Hükümeti'ne de sunduğunu, ancak bu talebinin dikkate alınmadığını ifade etmiştir.¹⁴⁷ Neticede Meletios, Aynoroz'daki Milopotamos Manastırı'nda 20 Eylül 1923 tarihinde istifasını sunmuştur.¹⁴⁸

Sonuç

1922 yılının Şubat ayında patriklik tahtına oturmuş olan Giritli mason Meletios Metaksakis, Yunanistan'da 1915 yılından itibaren yaşanmakta olan Venizelist - Kralcı (Konstantinist) bölünmüşlüğü'nün kilisedeki yansımalarının çarpıcı bir örneğidir. Öyle ki Atina Metropoliti olduğu dönemde, Venizelos'a lanetleme ayini düzenlemiş olan Theoklitos ile birbirlerinin halefi - selefi olmuşlardır ve Meletios, Venizelos ve yandaşlarının açık desteği ile Patriklik tahtına oturmuştur. Meletios'un Patriklik tahtı için düşünülmesindeki başlıca sebeplerden biri, Yunan Ordusu'nun Anadolu'da almış olduğu yenilgiler neticesinde zor günler geçirmeye başlayan Rum cemaate bağlantıları sayesinde para ve destek sağlayabileceğine inanılmasıdır. Diğer taraftan Meletios'un Patriklik tahtına oturmasıyla birlikte, Osmanlı Hükümeti ile Patrikhane arasındaki gerilim en üst noktasına ulaşmıştır. Patriğin müttefikler nezdinde Rumlar lehine girişimleri olmuş, Yunan çıkarlarını destekleyen konuşmalar yapmış ve Yunan Ordusu'na katılmaları için gönüllü toplanmasına yardımcı olmuştur.

Meletios'un Büyük Taarruz'dan sonra ağız değiştirerek yaşananları bir sınav olarak nitelemesi ilginçtir. Diğer taraftan 1922 Kasım'ı itibariyle Yunan basını Patrikhane konusunu daha fazla işlemeye başlamış, hatta Türkler tarafından sevilmediği sebebiyle Rum cemaat içinde istifasını gerekli görenlerin olduğu dile getirilmiştir. Gelişmeler neticesinde biraz paniklediği anlaşılan Meletios, Yunan heyetine danışmanlık yapmak üzere Lozan'a temsilciler göndermiş, diğer taraftan bir takım Ortodoks devletlerden Patrikhane'nin yanında yer almalarını istemiştir.

147 Nikos Brayt, "Me Ton Patriyarhin İs To Agion Oros [Aynoroz'da Patrik İle Birlikte]", *Makedonia*, 21 Temmuz 1923, s. 1; Nikos Brayt, "Me Ton Patriyarhin İs To Agion Oros [Aynoroz'da Patrik İle Birlikte]", *Makedonia*, 22 Temmuz 1923, s. 1; Nikos Brayt, "Me Ton Patriyarhin İs To Agion Oros [Aynoroz'da Patrik İle Birlikte]", *Makedonia*, 23 Temmuz 1923, s. 1; Nikos Brayt, "Me Ton Patriyarhin İs To Agion Oros [Aynoroz'da Patrik İle Birlikte]", *Makedonia*, 24 Temmuz 1923, s. 1.

148 Mamalos, *a.g.e.*, s. 106.

Patrikhane bürolarından Venizelos'a gönderilen 17 Kasım 1922 tarihli ve 7366 sayılı üç muhtıraya göz atıldığında, Patrikhane organlarınca kurumun gelecekteki konumunun enine boyuna ele alındığı anlaşılmaktadır. Türk Ortodoks Kilisesi'nin Fener'e yerleşme olasılığı değerlendirilmiş, İstanbul ve çevresinde Hıristiyanların çoğunluk teşkil ettikleri iddia edilmiştir. Muhtıralardan BMM Hükümeti'nin İstanbul'a yerleşmesinden çekinildiği ve müttefiklerin İstanbul'da kalmalarının Patrikhane'nin ve Rum cemaatin yararına olduğunun düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak üç muhtırada Patrikhane'nin geleceği ile ilgili üç ayrı görüş önerildiği dikkate çekmektedir. Bunlardan birincisinde Patrikhane'nin başka bir devletin sınırları dahiline taşınması halinde prestij kaybedeceği ve neticede kalması gerektiği kanaati belirtilirken, ikincisinde Patrik ve Patrikhane'nin, elçi ve elçilik binaları gibi dokunulmazlık haklarından yararlanarak İstanbul'da kalması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak bizzat Meletios tarafından kaleme alınmış olan üçüncü muhtırada, Patrikhane'nin başka bir ülkeye taşınması durumunda sağlanabilecek yararlar sıralanmıştır. Bu başka ülke tabii ki Yunanistan'dır. Bu üç muhtıraya bakıldığında Meletios'un Patrikhane'nin taşınması veya taşınmaması konusunda kararsızlık içinde olduğu gibi bir sonuç çıkarmak da mümkündür. Neticede konuyla ilgili dile getirilen bütün görüşlere kulak vermiştir.

Lozan'daki Türk heyeti Patrikhane'nin Türkiye sınırları dışına çıkarılması tezini dile getirmiş ve Türklerin ısrarlı tutumu karşısında Yunan Hükümeti uzlaşabilmek adına Patrikhane'nin İstanbul'dan gönderilmesini reddetmekle birlikte, Meletios'un istifasının kabul edilebileceği yaklaşımı içinde olmuştur. Patrikhane meselesinin komisyonlarda görüşüldüğü dönemde Meletios'un Venizelos'a, kendisinde Mudanya Mütarekesi itibarıyla Patrikhane'nin taşınabileceğiyle ilgili görüşün hâsıl olduğunu dile getirmesi çarpıcıdır. Hatta görüşünü Venizelos'un desteklemesi halinde, İstanbul ve taşradaki başpapazların bunu kabul edebileceklerini umabileceğinin altını çizmiştir. Bu yaklaşım bize Anadolu ve Trakya'daki Ortodoks din adamlarının büyük bir bölümünün Venizelos'a bağlılık gösterdiklerini ve Meletios'un da Venizelos'tan yerinde kalması lehine bir tavır beklediğini düşündürmüştür. Diğer taraftan Meletios basına verdiği beyanatlarında, komisyonlarda Patrikhane ile ilgili olarak kilise ve Helen ulusunun lehine bir çözüm üretilmemesi halinde, bunun kendisinin istifayı düşünmesine izin vermeyeceğini dile getirmiştir. Aslında Lozan'da sadece İstanbul Başpiskoposluğu düzenlenirken, Anadolu ve Trakya'daki metropolitliklerin göz ardı edilmesinden de çekinmiştir.

Komisyonlardaki müzakereler neticesinde Patrikhane'nin siyasal niteliğinden sıyrılarak, sadece dinî bir kurum olarak İstanbul'da kalması görüşü kabul görmüştür. Bu karar sonrasında Meletios basına verdiği bir mülakatında "yeni koşullara uymak" zorunluluğunu ifade etmiş, ancak Hıristiyanlar arasındaki yardımlaşmanın en ufak bir işaretini göstermediği gerekçesiyle Papa'yı eleştirmekten de geri durmamıştır. Diğer taraftan Rum cemaatin sadece

dinî değil, millî olarak da var olabilmesi için yapılması gerekenlerin takipçisi olacağına altını çizmiştir. Nitekim Lozan'a gönderdiği yazılarla Rumlara ilişkin bir takım konulara dikkat çektiği görülmektedir.

1923 yılı Haziran ayında Damianidis liderliğinde bir grup Rum'un, Meletios'un istifasını sağlamaya yönelik bir eylemi söz konusu olmuştur. Kanaatimizce bu grup, Rum cemaati içinde küçük bir kesimi temsil ediyordu. Meletios bunların ısrarı ile istifa etmeyi reddetmiş ve müttefiklerin olaylara müdahalesini istemiştir. İletişim halinde olduğu tüm mercilere, gerekli müdahalelerde bulunmadığı gerekçesiyle Türk polisinin tutumundan şikâyetini dile getirmiştir. Aslında bu şekilde müttefiklerin olaylara dahil olmasını sağlamış ve İstanbul'dan ayrılması sonrasında Fener'in güvenliği konusunu gündeme taşımıştır.

Diğer taraftan istifasını isteyenlere karşı Meletios, Patrikhane çevrelerince istendiği ve "*Patriğin, Sinod üyelerinin ve Patrikhane danışmanlarının*" yerlerinde kalarak Rum halkının gitmekten alıkonması tezini savunmuştur. Ermeni Patriği Zaven'in istifasının ulusuna hiçbir yarar sağlamadığına, tahtta Patrik bulunmadığı takdirde Ortodoks Kilise'nin bir mahalle papazı tarafından idare edilebileceğine ve barış antlaşması imzalanmadan Patrik değişiminin düşünülmesinin hata olduğuna işaret etmiştir. Yunan Hükümeti'nin Patrik ve Patrikhane konusunda fikir beyan etmesinin Helenlere ve Ortodokslara yarar sağlamadığı gibi, Türklerin "*Patrikhane'nin Yunan çıkarlarına hizmet ettiği*" tezini haklı çıkardığını iddia etmiştir. Tüm bu tezlere rağmen Venizelos, Meletios'un istifa etmesi gerektiğinde ısrar etmiştir. Nitekim Meletios istifa ettiğinde bunu Venizelos istediği ve Türk-Yunan ilişkilerinin iyileşmesinin önünde bir engel teşkil etmemek adına yaptığı dile getirilmiştir. Neticede Meletios Venizelos'un desteği ile Patriklik tahtına oturmuş ve Venizelos'un desteğini çekmesiyle tahtını kaybetmiştir.

Belgeler, Meletios'un istifa konusunda ağırdan almasının ve süreci uzatmasının Yunan yetkililerini kaygılandırıldığını ortaya koymaktadır. Meletios ağırdan alarak, yeni koşullarda Patriğin ne şekilde seçileceğini görmek ve güvenceye almak ya da tahtta kalmaya devam etmek istemiş olabilir. Kesin olan bir şey varsa istifa etmek konusunda gönülsüz davranmış ve Aynoroz'a yerleştikten sonra dahi Patrikhane için en uygun yerin Selanik olduğunu dillendirmeye devam etmiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Atina Venizelos Arşivi'nde yer alan, aşağıda numarasını verdiğimiz belgelere bakılmıştır.

173_030_013	173_030_85
173_29_142	719_01_183
719_01_184	719_01_185
719_01_181	719_01_182
173_318_60	173=034_031
173_355_45	173_035_14
173_035_15	173_036_50
173_039_33	173_039_34
173_039_39	173_039_40
173_039_45	173_039_61
173_040_008	173_356_36
173_040_024	173_321_45
173_040_036	173_040_47
173_040_55	173_040_88
173_040_089	

II. Gazeteler

Makedonia

Embros

Skrip

III. Kitaplar

ANZERLİOĞLU, Yonca, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2009.

- ATALAY, Bülent, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1918-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayını, Ankara, 2006.
- ERDEM, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, İstanbul, 2010.
- GONATAS, Stilianos Ep., *Apomnimonevmata*, Athina, 1958.
- İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, Kitap: 2, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.
- MACAR, Elçin, *Cumhuriyet Döneminde Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- MAMALOS, Georgios Spiridon P., *To Patriyarhiyo Konstantinupoleos Kata Tin Periodo 1918-1972*, Ekdosis Ant. N. Sakkula, Athina, 2011.
- MERAY, Seha L., *Lozan Barış Konferansı – Tutanaklar, Belgeler*, Takım: 1, Cilt: 1, Kitap: 1, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969.
- NUR, Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, C. 2, İşaret Yayınları, İstanbul, t.y.
- PRUKAKİS, Haralambos Hr., *Eleftherios K. Venizelos*, Ekdosis Parisianu Epistimonikes, Athina, 2002.
- PSOMİADİS, Haralambos İ., *İ Telefteya Fasi Tu Anatoliku Zitimatosis*, Ekdosis Efesos, Athina, 2004.
- SPIRİDONOS, G. L., *Polemos Ke Eleftheria – İ Mikrasiatikiki Ekstratia Opos Tin İda*, Ekdosis İ. Zavra – Afon Vasiliu, Athina, 1957.
- VAMVAKAS, Petros K., *Peri Tin Apeleftherosin Tis Dithikis Thrakis*, Ekdosis İyapetos, Athina, 1986.
- VENTİRİS, Yorgos, *İ Ellas Tu 1910-1920*, T. 2, Ekdosis İkaros, Athina, 1970.
- YILDIRIM, Seyfi & SOFUOĞLU, Adnan, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Patrikhanesi*, KÖKSAY Yayınları, Ankara, 2010.

IV. Makaleler

- BRAYT, Nikos, "Me Ton Patriyarhin İs To Agion Oros", *Makedonia*, 21. 07. 1923, s. 1.
- "Me Ton Patriyarhin İs To Agion Oros", *Makedonia*, 22. 07. 1923, s. 1.
- "Me Ton Patriyarhin İs To Agion Oros", *Makedonia*, 23. 07. 1923, s. 1.
- "Me Ton Patriyarhin İs To Agion Oros", *Makedonia*, 24. 07. 1923, s. 1.

- ERDAL, İbrahim, "Türk Basınına Göre Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 33-34, Ankara, 2004, ss. 33-49.
- ERDEM, Nilüfer, "Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu'da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, S. 29, İzmir, 2014, ss. 97-140.
- ÜÇÜNCÜ, Uğur, "Fener Rum Patriği IV. Meletius'un İstanbul'dan Çıkarılması", *Tarih Okulu Dergisi*, Y. 7, S.19, İzmir, 2014, ss. 197-232.
- YALÇIN, Emrullah, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerekçeler", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 50, Ankara, 2012, ss. 479-514.
- ZERVUDAKİS, Aleksandros, "İ Diyasimi Tektones: Meletios Metaksakis", *Tektoniko Deltio*, A. 71, İyanauros - Februauros 1967, ss. 25-50.

V. Tezler

- NANAKİS, A. Stavros, *İ Hiriya Tu İkumeniku Thronu Ke İ Eklogi Tu Metaksaki 1918-1922*, Aristotelio Panepistimio Thessalonikis, Sholi Theologiki, Tmima Theologias, Didaktoriki Diatrivi, Thessaloniki, 1988.

VI. Ansiklopediler ve Web Sayfaları

Egkiklopedia 2002

"Meletios Metaksakis", <http://el.wikipedia.org>,
[Erişim: 06.06.2015]

"O İkumenikos Patriyarhis Meletios Metaksakis (1871-1935)"
http://www.hsir.org/Theologu_el/3a4013MeletiosMetaksakis.pdf
[Erişim: 09.09.2015]

"Patriarhis Meletios Metaksakis & E. Venizelos"
<http://neataksi.blogspot.com.tr>
[Erişim: 06.06.2015]

"TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 28, 2. İnikat, 3. Celse"
[Erişim: 22.10.2015]

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/TUTANAK/GZC/do1/CILT01/gzc01001002.pdf>